

ΕΛΕΝΗ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

οι
ΑΝΕΜΟΙ
του
ΧΡΟΝΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: 6.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Οι άνεμοι του χρόνου**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Ελένη Κ. Τσαμαδού

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Λεπτομέρεια από τον πίνακα *Looking back* της Anne Siems.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Κατερίνα Δουρίδα

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Ελένη Κ. Τσαμαδού, 2016

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2016

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2016, 6.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-1127-9

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-1128-6

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiu Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΕΛΕΝΗ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

οι
ΑΝΕΜΟΙ
του
ΧΡΟΝΟΥ

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

- Οι θεοί πέθαναν στη Ρώμη, 2006*
Η εταιρία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, 2007
Ο χορός των μυστικών, 2008
Της ζωής και της αγάπης, 2009
Ο επισκέπτης του ονείρου, 2010
Υστερόγραφο ζωής, 2013

Της Κάτε

*Les feuilles mortes se ramassent à la pelle
Tu vois, je n'ai pas oublié...
Les feuilles mortes se ramassent à la pelle
Les souvenirs et les regrets aussi.*

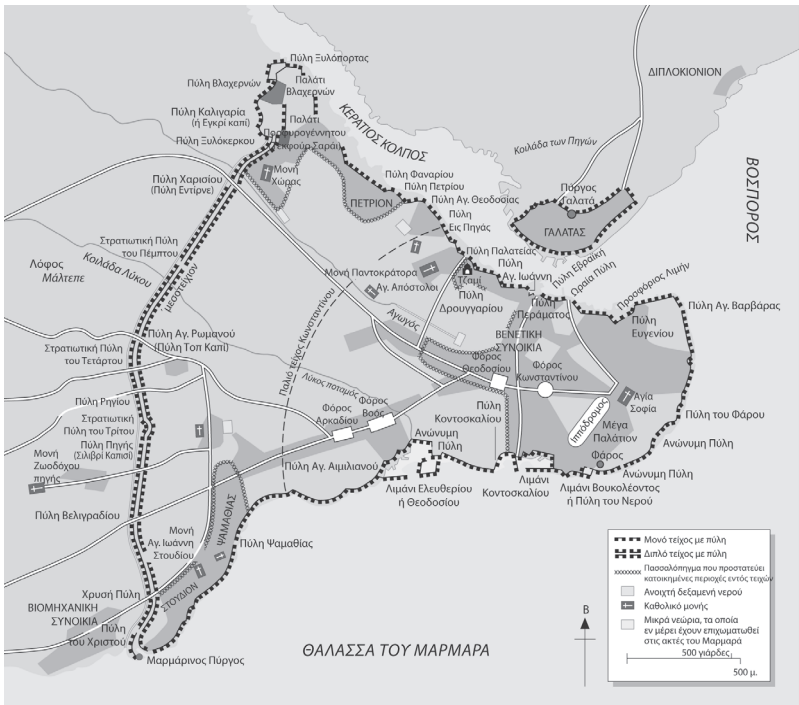
(Στίχοι Prévert, Μουσική Kosma)

*Αγάπες παλιές, λύπες, χαρές,
όνειρα, ελπίδες,
φύλλα φθινοπώρου,
στους ανέμους του χρόνου
σκορπίζουν μακριά.*

«Εσμέν το γένος Ἑλληγες». (Πλήθων)

«Καρδινάλις την αξίαν, το γένος Ἑλληγ». (Βησσαρίων)

«Ἴνα γνώσωσιν οἱ ασεβεῖς ὅτι οὐ μετὰ ἀλόγων ζώων, ὡς αὐτοί, παράταξις ἔχουσιν, ἀλλά μετὰ κυρίων καὶ ἀνθευτῶν αὐτῶν καὶ ἀπογόνων Ἑλλήγνων καὶ Ρωμαίων».
(Κωνσταντίνος Παλαιολόγος)

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κβαντική, Έλληνες και Βυζάντιο

Όταν έγραφα αυτό το βιβλίο προβληματίστηκα ιδιαίτερα πάνω σε δύο θέματα: Πότε απέκτησαν «ελληνική συνείδηση» οι Βυζαντινοί και ποια είναι η σχέση χώρου και χρόνου στην καινούργια θεώρηση της κβαντικής φυσικής.

Όσον αφορά το πρώτο, ξαναδιαβάζοντας την Ιστορία κατάλαβα πως η συνείδηση της ελληνικότητας και της συνέχειας του γένους δεν είναι αποτέλεσμα του διαφωτισμού, όπως ισχυρίζονται μερικοί, αλλά της αντίληψης που έχει κάποιος για τον εαυτό του, την ύπαρξή του, κυρίως το πνεύμα του. Δεν έχει σημασία ποιες είναι οι καταβολές ή το DNA, αλλά τι αισθάνεται ο καθένας, πού νιώθει πως ανήκει.

Οι Βυζαντινοί, της Παλαιολόγειας εποχής τουλάχιστον, είχαν συνείδηση ότι ανήκουν στο γένος των Ελλήνων. Τι και αν αυτοαποκαλούνταν «Ρωμαίοι»; Στο ήθος και στη γλώσσα ήταν, και παρέμεναν, Έλληνες. Το είπε και ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στους στρατιώτες του, λίγο πριν το τέλος, όταν τους προσέτρεπε να κάνουν τους άπιστους να καταλάβουν ότι δεν πολεμούν «εναντίον ζώων χωρίς λογική, αλλά απογόνων Ελλήνων και Ρωμαίων».

Όσο για την κβαντική και την έννοια του χωροχρόνου, εκεί πραγματικά τα βρήκα σκούρα. Όμως, ένα απλουστευμένο βιβλίο με τίτλο *Το κοριτσάκι με τα κβάντα* της Σ. Αργύριο Καμέγιο με βοήθησε πολύ να προσεγγίσω ακροθιγώς κάποια στοιχειώδη· περισσότερο με βοήθησε η φίλη φυσικός Ανθή Σαράντη από το Γεράκι, η οποία με διαβεβαίωσε ότι δεν είχα λάθη, κάτι που

επιβεβαίωσε αργότερα ο φίλος δρ. Σπύρος Παπακώστας. Τους ευχαριστώ και τους δύο.

Αυτοί ήταν οι δύο άξονες στους οποίους θέλησα να χτίσω το βιβλίο μου στον χωροχρόνο της περιόδου 1402-1453.

Το χρονικό διάστημα 1402-1453 στην Πελοπόννησο είναι μια φορτισμένη περίοδος που χαρακτηρίζεται από τη συνεχή διαπάλη μεταξύ των τελευταίων Φράγκων ηγεμόνων και των Παλαιολόγων. Είναι μια δύσκολη εποχή και ομολογώ ότι όταν καταπιόσθηκα να γράψω το βιβλίο δεν είχα ιδέα για το τι με περίμενε.

Ευτυχώς στάθηκαν τυχερή και υπήρξαν πολλά και σοβαρά μελετήματα και ιστορικά βιβλία που με βοήθησαν να καταλάβω και την εποχή και τους ανθρώπους που τη σημάδεψαν: τους πρωταγωνιστές της Ιστορίας, τους Παλαιολόγους, τον Φραντζή, τον Βησσαρίωνα και τον Πλήθωνα, αλλά και τις λιγότερο σημαντικές προσωπικότητες, αυτές για τις οποίες ελάχιστα μαθαίνουμε, μπορούμε όμως να μαντέψουμε μέσα από τα έργα τους τον χαρακτήρα τους, όπως τον Ιταλό τυχοδιώκτη Φράνκο Ολιβέριο.

Κοντά στα ιστορικά πρόσωπα, οι συγγραφείς ιστορικών μυθιστορημάτων έχουν τη δυνατότητα να βάλουν και άλλους, δημιουργήματα της φαντασίας τους.

Αυτό έκανα και εγώ πλάθοντας την Ανέζα και τον Αλέξιο Χρυσοβέργη. Είπα «πλάθοντας», οπότε δικαίως θα νομίσετε ότι οι δύο αυτοί ήρωές μου είναι πρόσωπα φανταστικά. Ίσως και να είναι, ίσως και όχι. Και να γιατί.

Ο Κεντυρίων Ζαχαρία, ο τελευταίος Φράγκος Πρίγκιπας της Αχαΐας, είχε μια νόθα κόρη, το όνομά της δε διασώθηκε, που την πάντρεψε με τον τυχοδιώκτη Φράνκο Ολιβέριο, δίνοντάς του μάλιστα ως προίκα τη Γλαρέντζα. Ο γάμος έγινε με αντάλλαγμα την ελευθερία του πρίγκιπα και της οικογένειάς του, που τους είχε αιχμαλωτίσει ο Ολιβέριο.

Στην ανώνυμη αυτή κόρη έδωσα το όνομα Ανέζα-Αγνή. Η επιλογή ήταν τυχαία – μου αρέσει το όνομα, το έχω ξαναδώσει

στην ηρωίδα του βιβλίου μου *Ο Χορός των Μυστικών*. Στην πορεία, όμως, ανακάλυψα ότι στον τόπο που εγώ έβαλα να ζει η ηρωίδα μου, στην Αρκαδιά –σήμερα Κυπαρισσία–, έζησε πράγματι μία βαρόνη με αυτό το όνομα, που ίσως ήταν πρόγονος της κόρης του Κεντυρίωνα. Της έδωσα και το επώνυμο Χρυσοβεργίνα, επίσης τυχαία, για ν' ανακαλύψω στη συνέχεια ότι μια γυναίκα με αυτό το όνομα αναφέρεται στο *Χρονικό* του Φραντζή.

Όσο για τον Αλέξιο Χρυσοβέργη, και αυτός είναι και δεν είναι ιστορικό πρόσωπο. Το επώνυμο Χρυσοβέργης ανήκει σε σημαντική οικογένεια του Βυζαντίου. Μέλη της υπηρέτησαν επί αιώνες τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ως φορείς σπουδαίων πολιτικών και εκκλησιαστικών αξιωμάτων, ένας μάλιστα έγινε και πατριάρχης. Στα χρόνια μετά την Άλωση και την Τουρκοκρατία το επώνυμο απαντά στη Μάνη, συγκεκριμένα στο Οίτυλο, όπου υπήρχε η εκκλησία Παναγία Χρυσοβεργίτισσα. Κλάδος της οικογένειας έφυγε από τη Μάνη και εγκαταστάθηκε στους Γαργαλιάνους της Μεσσηνίας, όπου είχα προλάβει να δω τα ερείπια του πύργου τους. Κατά τον ιστορικό της περιοχής Σ. Λυριτζή, πιθανόν σε αυτή την οικογένεια κατέφυγε η Μπενάκαινα μετά τα Ορλωφικά. Γιατί, λοιπόν, να μην υπήρξε κάποιος με αυτό το επώνυμο που κατέφυγε στη Μάνη μετά την Άλωση;

Το βιβλίο αυτό δε θα γραφόταν χωρίς τη συμβολή και την ενθάρρυνση κάποιων φίλων, τους οποίους θέλω να ευχαριστήσω.

Πρώτα τον εκδότη μου Θάνο Ψυχογιό και όλους τους συνεργάτες του, ιδιαίτερα την υπεύθυνη των εκδόσεων Αγγέλα Σωτηρίου, που με εμπιστοσύνη, αγάπη και υπομονή περιέμεναν τέσσερα χρόνια να ολοκληρωθεί η συγγραφή του.

Τον εκδότη της εφημερίδας *Η Εστία* Αλέξη Ζαούση, που φρόντισε να έχω αντίγραφο του πολύτιμου και δυσεύρετου βιβλίου του Α. Κύρου *Βησσαρίων ο Έλληνας*.

Την ομότεχνη Νοέλ Μπάξερ, που υπήρξε ο κυματοθραύστης όλων των ανασφαλειών και ανησυχιών μου τα τέσσερα χρόνια που γραφόταν το βιβλίο.

Τον τ. δικηγόρο Θωμά Πέννα, Πρόεδρο της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Σερρών-Μελενίκου, για την πολύτιμη αρωγή του σε υλικό και την επιμέλεια του χειρογράφου.

Τον βυζαντινολόγο Σταύρο Αρβανιτόπουλο για τις πληροφορίες που με προθυμία μου παρείχε.

Τον γιατρό και πολυβραβευμένο συγγραφέα δρα Γεράσιμο Ρηγάτο, για τη συμβολή του σε ιατρικά θέματα, και ιδιαίτερα για το βιβλίο του με την «Πραγματεία πάνω στην Ποδάγρα» του γιατρού των Παλαιολόγων κυρ Πεπαγωμένου.

Την ιστορικό Μαριάννα Κορομηλά και την ομάδα του Πολιτιστικού Συλλόγου «Πανόραμα» για τις μοναδικές περιηγήσεις που μου χάρισαν στον χώρο και στον χρόνο.

Το βιβλίο το αφιερώνω στη φίλη μου Κάτε Ιωαννίδου, που το περίμενε με λαχτάρα και κάθε φορά με ρωτούσε: «Τι γίνεται ο Βησσαρίων;» Δυστυχώς, δεν το πρόλαβε. Θέλω να ελπίζω πως εκεί, στον άλλο χωροχρόνο που βρίσκεται τώρα, μπορεί να το διαβάσει παρέα με αυτούς που αγαπήσαμε και αγαπάμε, αλλά δεν έχουμε πια κοντά μας.

ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

1999
ΑΘΗΝΑ

Κωνσταντίνος Χρυσοβέργης: δικηγόρος
Πολυξένη: γραμματέας του Κωνσταντίνου Χρυσοβέργη
Φωτεινή-Κλαίρη: μια παλιά αγάπη του Κωνσταντίνου
Θεοπίστη, καλόγρια: επισκέπτρια, πιθανή πελάτισσα του Κων-
σταντίνου

1414-1418
ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟ ΑΧΑΪΑΣ- ΑΡΚΑΔΙΑ (ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑ)

Πέτρος Σαν Σουπεράνο ή Σανσουπεράνης (μία από τις πολ-
λές εκδοχές του ονόματός του): Πρίγκιπας της Αχαΐας (Ι.Π.)
Μαρία Ζαχαρία: γυναίκα του Σανσουπεράνη (Ι.Π.)
Κεντυρίων Ασάν Ζαχαρία: ανιψιός της Μαρίας Ζαχαρία, τε-
λευταίος Φράγκος Πρίγκιπας της Αχαΐας (Ι.Π.)
Κρέουσα Τόκκο: γυναίκα του Κεντυρίωνα Ζαχαρία (Ι.Π.)
Αικατερίνη-Κατερίνα: νόμιμη κόρη του Κεντυρίωνα Ζαχαρία,
μετέπειτα σύζυγος του Θωμά Παλαιολόγου (Ι.Π.)
Ειρήνη: Ελληνίδα ερωμένη του Κεντυρίωνα Ζαχαρία
Ιωάννης-Τζιοβάνι: φυσικός γιος του Κεντυρίωνα Ζαχαρία (Ι.Π.)
Ανέζα: φυσική κόρη του Κεντυρίωνα Ζαχαρία (στα ιστορικά

κείμενα αναφέρεται η ύπαρξή της χωρίς να κατονομάζεται)
Πελαγία: δούλα, παλιά βάγια της Μαρίας Ζαχαρία
Μερόπη-μάγισσα: συλλέκτρια βοτάνων, θεραπεύτρια, Εθνική
Αλέξιος Χρυσοβέργης: άρχοντας, φίλος του Κωνσταντίνου Πα-
λαιολόγου (το όνομα Χρυσοβέργης είναι βυζαντινό)
Φώτος: σύζυγος Ειρήνης

1418-1420

ΓΛΑΡΕΝΤΖΑ (ΚΥΛΛΗΝΗ)

Φράνκο Ολιβέριο: Ιταλός τυχοδιώκτης, σύζυγος Ανέζας (Ι.Π.)
Χαρικλώ: δούλα
Φλοριμόν: περιφερόμενος μενεστρέλος (τραγουδιστής)

1420-1427

ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΑ (ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ)

Ελιέζερ: Εβραίος γιατρός
Μαριόγκα: δούλα, υπεύθυνη του οίκου του Ελιέζερ
Νάταν: μαύρος δούλος του Ελιέζερ
Χάνιφα: πλούσια χήρα, με μεγάλη δύναμη
Σαλίμα-Μπιάνκα: γυναίκα στο χαρέμι του μπέη
Αϊσέ: δούλα της Χάνιφα
Μελέκ: δούλα στο παλάτι του μπέη
Μεσίρ Μποχώρ: έμπορος

1427-1444

ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

Θεόδωρος Παλαιολόγος: Δεσπότης του Μυστρά, γιος του Μα-
νουήλ παλαιολόγου (Ι.Π.)

Κλεόπα Μαλατέστα: σύζυγος του Θεόδωρου (Ι.Π.)
Ελένη Παλαιολογίνα: κόρη του Θεόδωρου και της Κλεόπα, μετέπειτα βασίλισσα Κύπρου (Ι.Π.)
Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος: Αυτοκράτορας, γιος του Μανουήλ Παλαιολόγου (Ι.Π.)
Κωνσταντίνος Παλαιολόγος: γιος του Μανουήλ, μετέπειτα τελευταίος Αυτοκράτορας του Βυζαντίου (Κωνσταντίνος ΙΑ΄ ο Παλαιολόγος) (Ι.Π.)
Θωμάς Παλαιολόγος: γιος του Μανουήλ (Ι.Π.)
Δημήτριος Παλαιολόγος: γιος του Μανουήλ, Δεσπότης του Μυστρά μετά τον Κωνσταντίνο (Ι.Π.)
Γεώργιος Φραντζής ή Σφραντζής: φίλος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ιστορικός (Ι.Π.)
Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων: φιλόσοφος (Ι.Π.)
Βησσαρίων: ιερομόναχος, μαθητής του Πλήθωνος, μετέπειτα επίσκοπος Νικαίας, καρδινάλιος της Καθολικής Εκκλησίας και τέλος Λατίνος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (Ι.Π.)
Γεώργιος Κουρτέσιος-Σχολάριος: μετέπειτα πατριάρχης Γεννάδιος, μαθητής του Πλήθωνος (Ι.Π.)
Δημήτριος Πεπαγωμένος: γιατρός του παλατιού (Μυστράς, Κωνσταντινούπολη) (Ι.Π.)
Ευτροπία Φραγκοπουλίνα: αρχόντισσα
Θεοδώρα Φραγκοπουλίνα-Μελισσηνή: πεθερά της Ευτροπίας
Άννα Μελισσηνή: αδελφή της Θεοδώρας
Εράδος Λάσκαρης: σύζυγος της Άννας Μελισσηνής
Κυρα-Πιστή: λαϊκή γυναίκα
Ζαμπία (Ισαβέλλα) Χρυσοβεργίνα: σύζυγος Αλέξιου Χρυσοβέργη
Μαρκέλλα: βάγια της δέσποινας Κλεόπα
Ευδοκία Λασκαρίνα: ηλικιωμένη αρχόντισσα του Μυστρά
Θεοδοσία Λασκαρίνα: νύφη της Ευδοκίας
Θεόδοτος: γιος της Ανέζας
Ειρήνη-Αλεξία: κόρη της Ανέζας
Γεώργιος Χαλκοκονδύλης: Αθηναίος λόγιος (Ι.Π.)

Λαόνικος-Νικόλαος Χαλκοκονδύλης: λόγιος-ιστορικός, γιος του Γεώργιου (Ι.Π.)

Δημήτριος Χαλκοκονδύλης: λόγιος, ανιψιός του Γεώργιου (Ι.Π.)
Κυριακός ο Αγκωνιάτης ή Αγκωνίτης: Ιταλός έμπορος, αρχαιο-λάτρης, περιηγητής (Ι.Π.)

1438-1439

ΦΕΡΑΡΑ-ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ

Ευγένιος Δ΄: Πάπας Ρώμης (Ι.Π.)

Μάρκος ο Ευγενικός: Μητροπολίτης Εφέσου (Ι.Π.)

Ιούλιος Καισαρίνι: καρδινάλιος Καθολικής Εκκλησίας (Ι.Π.)

1444-1452

ΓΛΑΡΕΝΤΖΑ-ΛΕΟΝΤΑΡΙ-ΜΥΣΤΡΑΣ-ΠΑΤΡΑ

Ελένη: κόρη του Θωμά Παλαιολόγου και της Αικατερίνης-Κατερίνας Ζαχαρία, μετέπειτα βασίλισσα της Σερβίας (Ι.Π.)

Τζιάκομο: καστελάνος της Γλαρέντζας

Αντώνιος Γιαλλινάς: Κρητικός ναυτικός (Ι.Π.)

1452-1453

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Θεόφιλος Παλαιολόγος: εξάδελφος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (Ι.Π.)

Δον Φρανσίσκο δε Τολέδο: Ισπανός, συγγενής του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (Ι.Π.)

Ιωάννης Ιουστινιάνης: Γενουάτης, ο κύριος υπεύθυνος για την άμυνα της Πόλης (Ι.Π.)

Γκραντ: Γερμανός –ίσως Σκοτσέζος– πυροτεχνουργός (Ι.Π.)

Λουκάς Νοταράς: Μέγας Δούκας, ναύαρχος, αρχηγός του στό-
λου, Ανθωνωτικός (Ι.Π.)
Ελένη Φραντζίνα: σύζυγος Φραντζή (Ι.Π.)
Θάμαρ: κόρη του Φραντζή και της Ελένης (Ι.Π.)
Πατήρ Δημήτριος: ιερέας στην Αγία Σοφία
Θεοφανώ: γυναίκα του λαού
Φλαντανελάς: καπετάνιος βασιλικής γαλέρας (Ι.Π.)
Ρίζος: Κρητικός καπετάνιος (Ι.Π.)
Κόκο: Γενουάτης πλοίαρχος, πυρπολητής (Ι.Π.)
Ορχάν: Τούρκος, εξάδελφος του Μωάμεθ, όμηρος αρχικά, αρ-
γότερα πιστός φίλος των Ελλήνων, υπερασπιστής της Πό-
λης (Ι.Π.)

ΤΟΥΡΚΟΙ

Μωάμεθ –ή Μεμέτης– ο Πορθητής, ο μετέπειτα Σουλτάνος (Ι.Π.)
Μουράτ: εμίρης, πατέρας του Μωάμεθ του Πορθητή (Ι.Π.)
Τουραχάν: στρατηγός του Μουράτ και του Μωάμεθ (Ι.Π.)
Χαλίλ πασάς: σύμβουλος του Μουράτ και αργότερα του Μωά-
μεθ, φίλος των Ελλήνων (Ι.Π.)
Ζαγανός μπέης: εξωμότης, πιθανόν Έλληνας, στρατηγός του
Μωάμεθ (Ι.Π.)
Ιμπραήμ: γενίτσαρος, εξωμότης, πρώτος ιπποκόμος του Μωά-
μεθ (Ι.Π.)

Σημείωση:

Η ένδειξη (Ι.Π.) υποδηλώνει ιστορικό πρόσωπο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΑΘΗΝΑ
1999

Μια αηθόκοιτη γυναίκα

Ενωθε κουρασμένος. Επόμενο ήταν. Τόσες ώρες να διαβά-
ζει πότε έγγραφα και πότε στην οθόνη του υπολογιστή, να
ακούει τις ιστορίες και τα παράπονα των πελατών – όλοι είχαν
δίκιο, όλους κάποιος τους είχε αδικήσει, όλοι ήθελαν τα φώτα,
τις υπηρεσίες του... την ψυχή του. Το τίμημα της δόξας του δικη-
γόρου Κωνσταντίνου Χρυσοβέργη, του Ιωάννου και της Άννας.
Το όνομά του φιγουράριζε συχνά πυκνά στις εφημερίδες, αλλά
και στα λάιφ στάιλ περιοδικά. Τακτικός καλεσμένος των κανα-
λιών της τηλεόρασης. Χρωστούσε τη φήμη και την πολυάριθμη
πελατεία του όχι τόσο στις λαμπρές σπουδές του και στο όνομά
του –γνωστό στους νομικούς κύκλους από την εποχή του παπ-
πού του και του πατέρα του–, όσο στο ότι από πολύ νωρίς εί-
χε αντιληφθεί τη μεγάλη δύναμη της προβολής και της δημοσιό-
τητας που χαρίζουν τα ΜΜΕ. Αν και το κυρίως αντικείμενό του
ήταν οι διεθνείς συναλλαγές και το γραφείο του είχε διασυνδέ-
σεις με σπουδαία δικηγορικά γραφεία της Αγγλίας και της Αμερι-
κής, εντούτοις δεν αρνιόταν να αναλάβει και υποθέσεις με άρω-
μα σκανδάλου, από αυτές που απασχολούσαν τα πρωτοσέλιδα
των εφημερίδων και γίνονταν αντικείμενο συζητήσεων και αφορ-
μή ανταλλαγής διαξιφισμών στα διάφορα τοκ σόου. Η παρουσία
του εξασφάλιζε ακροαματικότητα στα κανάλια που τον καλού-
σαν. Χειριζόταν εντυπωσιακά τον λόγο και ήξερε να σαγηνεύει
τους πελάτες και τους θεατές. Βοηθούσε, βέβαια, και η εμφά-
νισή του, το γκριζογάλανο βλέμμα του που μιλούσε κατευθείαν

στις καρδιές των πελατών και των θεατών, κυρίως των γυναικών.

Έκλεισε τα μάτια και έγειρε την πλάτη της πολυθρόνας προς τα πίσω. Να μη σκέφτεται για λίγο. Τόσο λίγο όσο το πέταγμα της πεταλούδας που μπήκε απροσδόκητα στο δωμάτιο. Πεταλούδα στην πόλη; Νυχτιάτικα; Πόσα χρόνια είχε να δει πεταλούδα... Όταν ήταν μικρός τού άρεσε να τις κνηγάει και όταν τις έπιανε απογοητευόταν – δεν ήταν τόσο όμορφες τελικά. Είχαν σώμα κάμπιας και άφηναν χρωματιστή σκόνη στα δάχτυλά του. Σαν τις ωραίες γυναίκες... σαν τη Ναταλία... Από κοντά βλέπεις τις ατέλειες, και στο τέλος δε μένει τίποτε άλλο από αυτές παρά μια χρυσόσκονη που διαλύεται με το πρώτο φύσημα του ανέμου.

Από την ανοιχτή μπαλκονόπορτα έμπαινε μουσική. Κάποιος –ή μάλλον κάποια– σε γειτονικό διαμέρισμα έπαιζε πιάνο. Η μουσική έφτανε κύματα κύματα, μπερδευόταν με τους ήχους της πόλης, το συνεχές βουητό των αυτοκινήτων, τις φωνές. Η μελωδία γνωστή: «Les feuilles mortes».

«Τα φθινοπωρινά φύλλα» τον έφεραν πίσω στον χρόνο, στην εποχή των φοιτητικών ερώτων· στο καλοκαίρι πριν φύγει για σπουδές στην Αγγλία. Στη Βουλιαγμένη, στο σπίτι ενός φίλου είχαν πάρτι, άκουγαν μουσική, χόρευαν. Αυτό ακριβώς το τραγούδι. Χόρευε κι αυτός με την Κλαίρη. Την Κλαίρη της πρώτης νιότης... Ήταν τόσο ανάλαφρη στα χέρια του... νόμιζε πως θα του ξεφύγει σαν τις πεταλούδες.

Έφυγε, όμως, εκείνος. Η Κλαίρη έμεινε.

Τα επόμενα καλοκαίρια τα πέρασαν χωριστά. Η απόσταση, ο χρόνος... Πώς να δαμάσεις τον χρόνο; Κι όμως, η μουσική τον έφερε πίσω –σαν τις μαντλέν του Προυστ, σκέφτηκε και χαμογέλασε–, μια γλυκόπικρη ανάμνηση, ο χορός, το τραγούδι, η Κλαίρη... μια κάποια νοσταλγία... Τη θυμόταν σαν ένα ωραίο παιχνίδι που δεν πρόλαβε να χαρεί, και το έχασε. Από λάθος του;

Ανοιξε τα μάτια. Η πεταλούδα είχε φύγει. Η μουσική είχε σταματήσει. Έκλεισε τον υπολογιστή και πήγε προς τη μισάνοιχτη μπαλκονόπορτα – από εδώ είχε μπει η πεταλούδα, σίγου-

ρα από το απέναντι ρετιρέ με τις πρασινάδες και τα λουλούδια. Να ερχόταν και η μουσική από εκεί; Έριξε μια ματιά στον δρόμο. Η κίνηση πυκνή, ευτυχώς δε θα χρειαζόταν να πάρει αυτοκίνητο ως το γυμναστήριο.

Το γραφείο ήταν σε πλεονεκτική θέση, δυο βήματα από την Πανεπιστημίου και άλλα τόσα από το Κολωνάκι. Κάποτε, όταν εγκαταστάθηκε εδώ ο παππούς του, ήταν κοντά και στον Άρειο Πάγο· αλλά και το Εφετείο και το Πρωτοδικείο δεν ήταν μακριά. Σήμερα, οι νεότεροι συνάδελφοι προτιμούσαν να έχουν τα γραφεία τους πιο έξω από το Κέντρο, και σε μοντέρνες πολυκατοικίες. Ο ίδιος, όμως, έχοντας σπουδάσει στην Αγγλία και έχοντας δουλέψει για κάποια χρόνια σ' ένα μεγάλο δικηγορικό γραφείο εκεί, ήξερε να εκτιμήσει τη σημασία της παράδοσης και την επίδραση της ατμόσφαιρας του χώρου στους ανθρώπους. Η προπολεμική πολυκατοικία με τη βαριά σιδερένια εξώπορτα, τους μεγάλους διαδρόμους, τις μαρμάρινες σκάλες με τα περίτεχνα κιγκλιδώματα, το παλιό σιδερένιο ασανσέρ με τους κρυστάλλινους καθρέφτες και τις πόρτες που έκλειναν απότομα με ένα τράνταγμα, και τέλος η μπρούντζινη ταμπέλα στη δρύινη πόρτα του γραφείου, η ίδια από την εποχή του παππού του –Δικηγορικόν Γραφείον Κωνσταντίνου Ι. Χρυσοβέργη– έδιναν έναν αέρα αρχοντιάς και προϊδέαζαν ευνοϊκά τους πελάτες. Την εντύπωση ενίσχυε και η εμφάνιση του ίδιου του γραφείου: ο προθάλαμος με τις γραμματείες και τους ασκουμένους, η αίθουσα αναμονής, η αίθουσα συσκέψεων, τα γραφεία των συνεργατών· τα βαριά καρδένια έπιπλα, οι παλιοί δερμάτινοι καναπέδες και πολυθρόνες, οι μεγάλες βιβλιοθήκες με τις κρυστάλλινες πόρτες και τα ράφια γεμάτα βιβλία παλιάς σοφίας, οι πρώτες γραφομηχανές Adler σε περίοπτη θέση, οι βαριές βελούδινες κουρτίνες στα παράθυρα, οι σκοτεινές θαλασσογραφίες και οι παλιοί χάρτες στους τοίχους, τα ελαφρώς φθαρμένα περσικά χαλιά, όλα μαρτυρούσαν πως το γραφείο δεν ήταν τυχαίο. Ήταν ένα γραφείο με παράδοση και ιστορία. Οι πελάτες ένιωθαν πως ήταν σε καλά χέρια. Μόνη εξαίρεση στην μπρόκ ατμόσφαιρα το γραφείο του ίδιου του Κωνσταντίνου. Εδώ η

διακόσμηση ήταν μίνιμαλ, τα έπιπλα με απλές, αδρές γραμμές. Πάνω στο γραφείο δεν υπήρχαν χαρτιά και στους τοίχους μόνο ένας μεγάλος πίνακας που απεικόνιζε κάποιες πέτρες σε πρώτο πλάνο και στο βάθος ένα αγνό θαλασσίνο τοπίο.

Έκανε να κλείσει την μπαλκονόπορτα. Οι μυρωδιές από την ασθενική γαζία του μπαλκονιού, ανακατεμένες με καυσαέρια, ήταν έντονες. Μέσα Μαΐου, η άνοιξη τελειώνει, το καλοκαίρι ερχόταν γοργά. Σε λίγο θα άρχιζαν οι ζέστες. Θα έκλειναν τα παράθυρα, θα άνοιγαν τα κλιματιστικά. Καλοκαίρι. Θα πήγαινε Μύκονο ή Σαντορίνη; Μήπως φέτος να δοκίμαζε κάτι άλλο, λιγότερο τρέντι; Θα το συζητούσε με τη Ναταλία. Αυτή, βέβαια, θα ήθελε εκεί που θα την έβλεπαν και θα τη φωτογράφιζαν. «Η γνωστή παρουσιάστρια της τηλεόρασης Ναταλία Κόντη με τον σύντροφό της κύριο Κωνσταντίνο Χρυσοβέργη, γνωστό δικηγόρο» – σαν να έβλεπε τους τίτλους στα λάιφ στάιλ περιοδικά κοσμημένα με τις φωτογραφίες των δυο τους με μαγιό.

«Θέλει να σε δει μία... Δεν έχει ραντεβού».

Η Πολυξένη, η παλαιότερη από τις γραμματείς, η έμπιστη του πατέρα του, μπήκε απότομα στο γραφείο χωρίς να χτυπήσει. Το συνήθιζε, προνόμιο της ηλικίας και της μακράς υπηρεσίας.

«Δεν μπορώ, φεύγω. Κλείσε ραντεβού άλλη μέρα».

«Δε θα φύγει αν δε σε δει. Έχει έρθει κι άλλες φορές, έλειπες. Δε θέλει να κλείσει ραντεβού. Πρόκειται για σοβαρή και επείγουσα υπόθεση, έτσι λέει. Καλύτερα να τη δεις για λίγο, να μη μας σκοτίζει κάθε τόσο».

«Πώς είναι;»

«Το περίμενα να το ρωτήσεις. Καλόγρια... αλλόκοτη...»

Καλόγρια; Πρώτη φορά θα είχε πελάτισσα καλόγρια. Τι να τον ήθελε; Κάποια βρομοδουλειά ίσως; Κάποια κληρονομιά; Πιθανώς ενδιαφέρονσα. Ίσως δε θα ήταν κακή ιδέα να έβλεπε την καλόγρια και να έσπαγε τη μονοτονία. Είχε καιρό να ασχοληθεί με κάπως ενδιαφέρονσα υπόθεση.

«Πες της να περάσει, και σε ένα τέταρτο σήμανε συναγερομό».

Ήταν το συνηματικό. Μετά από ένα τέταρτο, η Πολυξένη θα

έμπαινε στο γραφείο –αυτή τη φορά θα χτυπούσε πρώτα– και θα ανακοίνωνε με ύφος επαγγελματικό που δεν επιδεχόταν αντιρρήσεις πως έχει καθυστερήσει για τη συνάντηση στο υπουργείο.

Περίμενε ορθός, να δείξει στην επισκέπτρια ότι ο χρόνος του ήταν λίγος.

Η καλόγρια ήταν όντως αλλόκοτη. Ηλικία απροσδιόριστη, κάπου μεταξύ πενήντα και εξήντα – δεν είσαι ποτέ σίγουρος για την ηλικία των ρασοφόρων, το σχήμα τους προστατεύει από τη φθορά του χρόνου. Εκείνο, όμως, που του έκανε εντύπωση ήταν ότι τα μάτια της, σ' ένα χρώμα μεταξύ καφέ και πράσινου, κυριαρχούσαν στο γλωμό, κουρασμένο, με αγνές φακίδες αλλά χωρίς ρυτίδες πρόσωπο. Δεν κρατούσε το βλέμμα της χαμηλωμένο, όπως συνηθίζουν οι καλόγριες, αλλά το κάρφωσε έντονα στο δικό του κι έμοιαζε σαν να έψαχνε να βρει κάτι στο πρόσωπό του.

Ένωσε δυσφορία. Αυτά τα μάτια είχαν κάτι που τον έκανε να νιώθει άβολα. Του θύμιζαν κάτι; Α μπα, ιδέα του... Έφταιγε η όλη εμφάνιση της γυναίκας. Η Πολυξένη είχε δίκιο τελικά, η γυναίκα ήταν όντως αλλόκοτη.

Χωρίς να το θέλει, τράβηξε το βλέμμα του από την επισκέπτρια – η εξεταστική ματιά της του είχε προκαλέσει μια ασυνήθιστη ταραχή, σαν να ήταν ένοχος για κάτι που δεν ήξερε. Εκείνη, χωρίς να περιμένει να της το προτείνει, κάθισε στητή στην καρέκλα μπροστά στο γραφείο και με μια κάπως ανταρχική κίνηση του χεριού της του υπέδειξε πως μπορούσε να καθίσει και εκείνος· σαν να ήταν αυτή η οικοδέσποινα και όχι η επισκέπτρια.

«Σε τι μπορώ να σας βοηθήσω, αδελφή; Το όνομά σας;» έκανε την τυπική εναρκτήρια ερώτηση.

«Αδελφή Θεοπίστη, κατά κόσμον Αγνή Χρυσοβεργίνα», έδωσε κοφτά το όνομά της σαν να έδινε κατάθεση.

«Έχουμε το ίδιο επώνυμο», σχολίασε κάπως ξαφνιασμένος. «Μήπως συγγενεύουμε;»

Το σόι του πατέρα του ήταν αρκετά μεγάλο. Δεν μπορούσε

να πει πως τους ήξερε όλους. Σκορπισμένοι στους τέσσερις ανέμους ήταν. Η οικογένεια προερχόταν από τη Μάνη, αυτό το ήξερε από τον παππού του. «Είμαστε Μανιάτες», του έλεγε κάθε τόσο για να μην το ξεχνά, «η ρίζα μας όμως πάει μακριά, στην Κωνσταντινούπολη». Ακουγε τον παππού να του λέει ιστορίες. Πόσες ήταν αληθινές, πόσες παραμύθια; Πόσες δημιουργήματα του γερασμένου και θολωμένου μυαλού του γέρου;

«Είμαστε συγγενείς;» επανέλαβε την ερώτηση.

«Κατά κάποιον τρόπο...» Ήταν φανερό πως δεν ήθελε να επεκταθεί στο θέμα. «Ακούστε, δεν έχω πολύ χρόνο στη διάθεσή μου ούτε εσείς, άλλωστε. Θα ήθελα να με βοηθήσετε να βρω την κόρη μου».

«Να βρείτε την κόρη σας;»

«Ακριβώς. Την απήγαγαν χρόνια πριν. Η τελευταία πληροφορία που είχα είναι ότι εις την Αδριανού Πόλιν...»

Του έκανε εντύπωση η αναφορά στην Αδριανούπολη ως «Αδριανού Πόλιν». Δεν την άφησε να συνεχίσει.

«Με όλο τον σεβασμό, αδελφή Θεοπίστη, αν την κόρη σας την απήγαγαν πριν από χρόνια, δεν είναι κάπως αργά να την αναζητάτε;»

Η καλόγρια αγνόησε την παρατήρησή του.

«Είναι, εντούτοις, επείγον, κύριε Χρυσοβέργη. Λίαν επείγον. Είναι αναγκαίον να αποτραπεί μία αρπαγή, καθώς και μία ανεπανόρθωτος καταστροφή. Η εικοστή ενάτη Μαΐου πλησιάζει...»

«Και λοιπόν;»

«Λοιπόν; Αγνοείτε μήπως τι συνέβη την εικοστήν ενάτην Μαΐου;»

«Θα σας ήμουν υπόχρεος να με φωτίσετε.»

Η φωνή του ήχησε ελαφρώς ειρωνική. Είχε αρχίσει να αδημονεί. Τι διάτανο ήθελε η γυναίκα;

«Εάλω η Πόλις, κύριε Χρυσοβέργη!»

«Τι σχέση έχει η υπόθεσή σας με την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, που συνέβη πεντακόσια σαράντα έξι χρόνια πριν;» εξανέστη, και με το δίκιο του.

«Θα εννοήσετε, εάν μου επιτρέψετε να ολοκληρώσω. Η απα-

γωγή της κόρης μου, όπως σας είπα, έγινε προ πολλών ετών· κατ' ακρίβειαν, κατά την Άλωσιν».

Η γυναίκα ήταν σαλεμένη σίγουρα. Τι του έλεγε τώρα; Να αναζητήσει την κόρη της, που την απήγαγαν στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης!

«Δηλαδή, η απαγωγή της κόρης σας έγινε το 1453, σωστά;»

«Σωστά. Η κόρη μου ήτο τότε περίπου δεκαέξι ετών».

«Με όλο τον σεβασμό, αδελφή, φοβούμαι πως δεν έχω χρόνο να σας ακούσω. Δε νομίζω πως θα μπορούσα να σας φανώ χρήσιμος. Το γραφείο μας αναλαμβάνει, εκτός άλλων και ποινικές υποθέσεις, αλλά μέσα στα χρονικά όρια που ο νόμος επιτρέπει να διωχθεί κάποιος για ένα αδίκημα. Μια υπόθεση τόσο παλαιά όσο αφήνετε να εννοηθεί είναι εκτός των ορίων αυτών και, προφανώς, δεν είναι της αρμοδιότητας του γραφείου μας. Ίσως θα πρέπει να απευθυνθείτε σε κάποιον ακαδημαϊκό, ιστορικό μελετητή... Θα μπορούσα ενδεχομένως να σας συστήσω μερικούς...»

Να ξεμπλέκει το γρηγορότερο μαζί της...

«Η υπόθεσίς μου δεν αφορά ιστορικούς. Έχω μιλήσει και με αυτούς – χωρίς αποτέλεσμα, δυστυχώς. Δε με διαφώτισαν. Δεν έχουν στοιχεία, δε γνωρίζουν καν το όνομα της κόρης, ούτε τα χαρακτηριστικά της. Εγώ, όμως, γνωρίζω· και ευελπιστώ ότι δε θα είναι ακατόρθωτον να αναζητηθεί μια κόρη με τα χαρακτηριστικά της. Δε θα πρέπει να υπάρχουν πολλές σκλάβες στο χαρέμι του Μεμέτη με κόκκινα μαλλιά, όπως ήταν τα δικά της...»

Με μια απότομη κίνηση έλυσε τον κεφαλόδεσμο και άφησε να φανούν άτσαλα κοντοκουρεμένα μαλλιά. Μέσα στις άσπρες τρίχες ξεχώριζαν εδώ και εκεί τούφες ξανθοκόκκινες. Κάποτε θα ήταν ωραία. Κάποτε θα έλαμπαν σαν κωνσταντινάτα... Τώρα είχαν θαμπώσει από τις άσπρες και γκριζες τρίχες.

Ο Κωνσταντίνος κοίταξε σαστισμένος.

«Έχω σοβαρούς λόγους να πιστεύω πως ο Αμιράς, ο Μεμέτης, είναι ο άρπαξ της κόρης μου, κύριε Χρυσοβέργη. Πρέπει, οφείλω να τον αποτρέψω πριν ολοκληρώσει το αποτρόπαιον έργο του».

Μιλούσε πιο απλά τώρα, αυτά όμως που έλεγε, αυτά που υπονοούσε...

Τι είναι πάλι τούτο! Θεόμουρλη η γυναίκα. Πού είναι αυτή η Πολυξένη να τον απαλλάξει.

Για λίγο έμεινε να την κοιτά άφωνος.

Πώς να της πει ότι παραλογιζόταν; Πώς να την ξεφορτωθεί; «Δεν σας καταλαβαίνω, ομολογώ», είπε ψυχρά.

Εκείνη χαμογέλασε στεγνά.

«Τι είναι αυτό που δεν κατανοείτε; Το ότι έχω κόρη, ή το ότι την κόρη μου την απήγαγεν ο Αμιράς;»

«Αντάμει, δεν είναι δυνατόν να καταλάβω. Και σας βεβαιώ πως κανείς δε θα καταλάβει αν του πείτε πως σκοπεύετε να αποτρέψετε μια αρπαγή που έγινε πριν από πεντακόσια τόσα χρόνια...»

«Και μία καταστροφή, επίσης. Την Άλωση! Όλα είναι δυνατό σε ένα σύμπαν καμπύλο. Αγνοείτε ότι ο χώρος και ο χρόνος είναι ενιαία έννοια;»

Ο Κωνσταντίνος απόμεινε να την κοιτάζει με ανοιχτό το στόμα. Έτσι τον βρήκε η Πολυξένη όταν μπήκε να του πει ότι τον ζητούσαν στο υπουργείο».

Την έδιωξε με μια ανυπόμονη κίνηση του χεριού του.

«Ματαίωσέ το», είπε μόνο.

Η γάτα του Σρέντιγκερ

Γιατί εκπλήττεσθε, κύριε Χρυσοβέργη; Προχθές το βράδυ στην τηλεόραση δε μου δώσατε την εντύπωση ότι είσθε από αυτούς που δεν πιστεύουν στην κβαντική θεωρία. Αν ενθουμούμαι καλώς, είπατε πως δεν πρέπει να μένομε καθηλωμένοι σε θεωρίες του παρελθόντος και πως η θεώρηση της φυσικής έχει αλλάξει από την εποχήν του Νεύτωνος. Κάνω λάθος;»

Άλλη μια πελάτισσα που είχε έρθει χάρη στην εμφάνισή του σε μια ακόμα τηλεοπτική εκπομπή· μία από αυτές τις φιλόδοξες που καταπιάνονται με θέματα παράξενα, όπως ήταν αυτή στην οποία τον είχε δει η καλόγρια. Θυμόταν τη συζήτηση που είχε να κάνει με το πείραμα του CERN. Καλεσμένοι διάφοροι, από κύκλους πανεπιστημιακούς έως εκπροσώπους του θεάτρου και της μόδας· και ο απαραίτητος μαϊντανός, η αφεντιά του.

«Όχι, αυτό είπα και αυτό πιστεύω. Όμως...»

«Όμως τι; Δεν είσθε έτοιμος να δεχθείτε πράγματα που εκ πρώτης όψεως σας φαίνονται απίστευτα, όπως το να είναι ο Μεμέτης ο άρπαγας της κόρης μου; Λίγα κακουργήματα έχει διαπράξει;»

«Ναι, η αλήθεια είναι ότι δυσκολεύομαι να πιστέψω ότι μπορεί να έχετε κόρη που απήχθη πριν από πεντακόσια τόσα χρόνια, και ότι θέλετε να εμποδίσετε τον απαγωγέα, που έχει πεθάνει κι αυτός πριν από πεντακόσια τόσα χρόνια».

«Πώς το ξέρετε ότι πέθανε;»

«Μα, αδελφή Θεοπίστη, με όλο τον σεβασμό, ο Μωάμεθ –ο Με-

μέτης, αν θέλετε— είναι ιστορικό πρόσωπο. Στα βιβλία της Ιστορίας και στις εγκυκλοπαίδειες, ακόμα και στο ίντερνετ αν ανατρέξετε, θα διαβάσετε ότι πέθανε κάπου στα τέλη του δεκάτου πέμπτου αιώνα. Δεν πιστεύω να ισχυρίζεστε ότι ζει!»

Η ξένη γέλασε – ένα μικρό, κοφτό γέλιο που του θύμιζε έναν καθηγητή του στα μαθηματικά όταν δεν μπορούσε να λύσει κάποια εξίσωση.

«Όχι, κύριε Χρυσοβέργη, αν και θα μπορούσε... τέλος πάντων, ας αφήσουμε αυτό το ενδεχόμενο προς το παρόν. Αν διαβάσετε... το είπατε σωστά. Αν, όμως, δε διαβάσετε τίποτε, αν δε μάθατε τίποτε στο σχολείο σας, ή και εκτός σχολείου, για τον Μεμέτη, θα αγνοείτε την ύπαρξή του. Οπότε, κάλλιστα για σας αυτό το πρόσωπο δεν υπήρξε. Με άλλα λόγια, λέω ότι ο θάνατος του Μεμέτη είναι ένα γεγονός που υπάρχει μόνον από τη στιγμή που εσείς ή κάποιος άλλος το έχει παρατηρήσει – είτε δει, είτε ακούσει, είτε διαβάσει. Διαφορετικά, όλες οι πιθανότητες είναι δυνατές: να έχει πεθάνει, να ζει, να μην έζησε ποτέ... Αυτό στην κβαντική φυσική νομίζω πως λέγεται “υπέροθεση”. Να υποθέσω ότι κάτι ξέρετε σχετικά...»

«Κάποια ιδέα έχω...»

«Έτσι, λοιπόν, καθετί γύρω μας υπάρχει μόνο σε σχέση με εμάς, επειδή το παρατηρούμε. Εγώ και εσείς υπάρχουμε ο ένας ως προς τον άλλον μόνο γιατί ο ένας παρατηρεί τον άλλον. Να σας δώσω ένα παράδειγμα για να καταλάβετε τι εννοώ...»

«Να χαρείτε, μη μου αναφέρετε “τη γάτα του Σρέντιγκερ”. Έχω ακούσει και άλλες φορές για το “πείραμα”, και ομολογώ ότι δεν το κατανοώ εντελώς».

«Όχι, δε θα μιλήσω για την καημένη τη γάτα και το δηλητήριο. Θα σας πω κάτι απλούστερο. Ας υποθέσουμε πως υπάρχει ένα τραπουλόχαρτο που στη μια όψη έχει τον ρήγα και στην άλλη ένα αφηρημένο σχέδιο. Το τραπουλόχαρτο ισορροπεί όρθιο, έτσι και οι δύο όψεις του είναι εμφανείς: αν όμως χάσει την ισορροπία και πέσει, υπάρχουν πενήντα πενήντα πιθανότητες να είναι η μία ή η άλλη πλευρά εμφανής. Ποια θα είναι, θα το μάθε-

τε μόνον αν δείτε το τραπουλόχαρτο πεσμένο. Μέχρι να το δείτε, οι πιθανότητες να έχει πέσει προς τη μία ή την άλλη πλευρά θα είναι ίσες. Έτσι και με το παρελθόν. Τα λεγόμενα “ιστορικά γεγονότα” υπάρχουν διότι κάποιος τα παρατήρησε και τα κατέγραψε. Τι γίνεται, όμως, με τα άλλα γεγονότα που δεν έχουν καταγραφεί; Υπάρχουν, ή όχι, ίσες πιθανότητες να έλαβαν ή να μην έλαβαν χώρα; Όχι;»

Ένιωσε να ζαλιζεται. Θα ήθελε να της πει ότι λέει ανοησίες, να τον αφήσει στην ησυχία του και να φύγει. Σίγουρα ήταν τρελή. Είχε, όμως, μπει στον χορό και θα χόρευε στον ρυθμό που εκείνη έδινε.

«Μου λέτε, δηλαδή, ότι αυτά που δεν έχουν καταγραφεί δε συνέβησαν;»

«Σας λέω ότι υπάρχουν ίσες πιθανότητες να συνέβησαν ή να μη συνέβησαν».

«Και ο Μωάμεθ; Τι σχέση έχει ο Μωάμεθ. Δεν έχει καταγραφεί η ιστορία του; Γιατί να αμφισβητούμε τα ιστορικά γεγονότα που έχουν σχέση με το άτομό του;»

«Δεν έχει καταγραφεί όλη η ιστορία του. Δεν ξέρουμε, για παράδειγμα, με βεβαιότητα ποια ήταν η μητέρα του. Μια χριστιανή σκλάβα, όπως λένε κάποιοι, ή μια Τουρκάλα σκλάβα, όπως λένε άλλοι; Η μητέρα του πέθανε όταν ήταν μικρός, ή την απομάκρυναν; Τον πήρε μετά κοντά της και τον μεγάλωσε, λένε, μια χριστιανή πριγκίπισσα της Σερβίας. Τον αγάπησε, ή όχι; Τι ξέρουμε γι' αυτήν; Σχεδόν τίποτε. Μήπως, τελικά, ήταν χριστιανός, όπως λένε κάποιοι; Μπορεί να πέθανε από φυσικό θάνατο, ή να δολοφονήθηκε; Μπορεί να πέθανε χριστιανός, μπορεί και όχι. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος σκοτώθηκε, ή τον ανήρπασε Άγγελος Κυρίου; Αυτά είναι λίγα απ' όσα δεν ξέρουμε από τα γεγονότα της εποχής εκείνης. Οι ιστορικοί της εποχής δε μας φωτίζουν επαρκώς. Ο Φραντζής πρώτος μας δίνει κάποιες πληροφορίες γεγονότων που έζησε, όμως πιθανώς γνωρίζετε ότι υπάρχει αμφισβήτηση ως προς την αυθεντικότητα των «Χρονικών» του εξάλλον, ως ο ίδιος μαρτυρεί, δεν ήταν παρών όταν ο Αυτοκρά-

τωρ... Ο Δούκας, πάλι, δεν ήταν εις την Βασιλεύουσαν κατά την Αλωσιν· όσο διά τον Κριτόβουλον, είναι σαφές ότι βρίσκεται με την πλευρά των Τούρκων και η ιστορία του απηχεί τις δικές τους απόψεις. Τι μένει λοιπόν;»

«Και τι σημασία μπορεί να έχουν αυτά; Τι μας ενδιαφέρει η καταγωγή και η παιδική ηλικία του Μωάμεθ, ή το πώς πέθανε;»

Τον είχε μεπερδέψει με τις θεωρίες της.

«Πάρα πολύ μας ενδιαφέρει, πιστέψτε με. Πρέπει να βρω τον Μεμέτη, να του μιλήσω, να αποτρέψω το κακό. Δεν το καταλαβαίνετε πως είναι πολύ σημαντικό;»

Τώρα ήταν σίγουρος πως η γυναίκα χρωστούσε της Μιχαλούς. Άντε, καλά ξεμπερδέματα...

«Και πώς σκέφτεστε να γίνει αυτό;»

«Θα με βοηθήσετε εσείς.»

«Εγώ; Σας είπα, είμαι δικηγόρος. Δεν είναι το αντικείμενό μου η Ιστορία.»

«Είναι, όμως, φίλος σας ο κύριος Αντωνόπουλος· τον γνωρίζετε πολύ καλά, παιδιόθεν...»

Να το! Τώρα μπήκε στο ψητό.

Ο Περικλής Αντωνόπουλος –φυσικός με περγαμινές διεθνείς, ερευνητής στο Ινστιτούτο Μαξ Πλανκ– ήταν όντως φίλος του στενός. Από παιδιά, μαζί στο σχολείο, μαζί στις παρέες, μέχρι που ο Περικλής έφυγε για μεταπτυχιακά στο εξωτερικό και τελικά τον έχασε οριστικά η Ελλάδα χάριν της επιστήμης της κβαντοφυσικής.

«Και πώς το ξέρετε ότι είναι φίλος μου ο κύριος Αντωνόπουλος;»

«Ελάτε τώρα, εσείς ο ίδιος το είπατε εις την εκπομπήν.»

Είχε δίκιο, τώρα το θυμόταν. Είχαν αναφερθεί στις έρευνες του φίλου του και είχε κάνει τη βλακεία να πει ότι τον γνώριζε από παιδί και ότι ήταν σοβαρός επιστήμων. Δεν κράταγε καλύτερα το στόμα του κλειστό...

«Σας άκουσα, και χάρηκα τόσο πολύ! Να, είπα, που τίποτε δεν είναι τυχαίο. Ο κύριος Χρυσοβέργης δε θα αρνηθεί να με βοηθήσει.»

«Γιατί είσαστε τόσο βεβαία;»

«Γιατί γνώριζα καλά τον Αλέξιο Χρυσοβέργη, τον πρόγονό σας. Με ρωτήσατε αν συγγενεύουμε, και σας είπα κατά κάποιον τρόπο. Η κόρη που αναζητώ είναι του Αλεξίου κόρη...» είπε πιο σιγά.

Ο Κωνσταντίνος παρατήρησε πως ένα ελαφρό ρόδινο χρώμα είχε απλωθεί στα μάγουλά της.

Τώρα είναι που θα τρελαινόταν για τα καλά.

Υπήρχε, βέβαια, ένας Χρυσοβέργης την εποχή των Παλαιολόγων που, κατά τον παππού του, ήταν πρόγονός τους. Αυτός μετά την Άλωση κατέφυγε, όπως και άλλοι, στη Μάνη, στο Οίτυλο, από αυτόν κατάγονται, έλεγε ο παππούς. Αλλά να λέει τώρα η τρελή ότι γνώριζε τον πρόγονό του...

«Αδελφή Θεοπίστη, δεν ξέρω τι να πω...»

«Ο φίλος σας θα μπορούσε να με βοηθήσει να κάνω το ταξίδι στην καμπύλη του χρόνου, να περάσω στην άλλη πλευρά. Πρέπει να βρω την Ειρήνη, την κόρη μου...»

Δε συνέχισε – δεν την άφησε ο Κωνσταντίνος.

«Αδελφή Θεοπίστη, δεν μπορώ να πιστέψω όσα μου λέτε. Τα βρίσκω αφύσικα, εξωπραγματικά. Κανείς επιστήμων, εκτός και αν είναι τρελός, δε θα σας πιστέψει· και κανείς λογικός δε θα μπορέσει να σας βοηθήσει. Ούτε εγώ, ούτε ο φίλος μου ο Περικλής. Κανείς! Ο Μωάμεθ κατέκτησε την Κωνσταντινούπολη. Οι Τούρκοι μάζ υπέταξαν, ζήσαμε τετρακόσια χρόνια κάτω από τον ζυγό τους. Όλα αυτά είναι Ιστορία που ξέρουν και τα μικρά παιδιά στο δημοτικό σχολείο. Η Ιστορία δε γυρίζει πίσω. Δεν ξαναγράφεται. Λυπάμαι...»

Σηκώθηκε για να της δείξει ότι τελείωσαν. Σηκώθηκε και εκείνη και βγήκε με αξιοπρέπεια από το γραφείο αποφεύγοντας να τον χαιρετήσει.

Ουφ, επιτέλους!

Κοίταξε το ρολόι του. Η ώρα είχε πάει δέκα.

Πώς πέρασε η ώρα με τις ανοησίες της τρελής! Πάει το γυμναστήριο...

Ετοιμάστηκε να φύγει.

Στον προθάλαμο δεν ήταν κανείς. Όλοι είχαν φύγει· ένα φως μόνο άναβε στο γραφείο της Πολυξένης – προφανώς το είχε ξεχάσει. Πήγε να το σβήσει και τότε είδε το ροζ post it κολλημένο στο μεταλλικό αμπαζούρ.

«Δεν μπορούσα να σε περιμένω, είχα αργήσει, και δεν είχες άλλο ραντεβού. Άφησα το φως αναμμένο για να δεις το σημείωμα».

Κοφτό, απότομο, σαν την ίδια. Μπορούσε να τον είχε ειδοποιήσει πριν φύγει, να ρωτήσει αν θα τη χρειαζόταν.

Πολύ θάρρος έχει πάρει η κυρία Πολυξένη. Η μακρά θητεία στο γραφείο, βλέπεις... Αύριο θα της τα έβαλλε ένα χεράκι. Σε ένα γραφείο σαν το δικό του δεν μπορεί να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει· προπαντός οι γραμματείς, όσο παλιές κι αν είναι...

Το «Χρονικόν» του Φραντζί

Τα έφαλε από την καλή την άλλη μέρα στην Πολυξένη.
«Πώς μπόρεσες να φύγεις χωρίς να με ειδοποιήσεις; Δε σκέφτηκες πως είχα πελάτισσα και μπορεί να ήθελα κάτι;»

Η Πολυξένη τον κοίταξε έκπληκτη.

«Πελάτισσα; Ποια πελάτισσα; Όταν ήρθα να σου πω ότι φεύγω –γιατί ήρθα, κύριε!– εσύ κοιμόσουν του καλού καιρού. Σε λυπήθηκα, και είπα να μη σε ξυπνήσω. Άλλη φορά δε θα το κάνω, θα σε ξυπνάω».

«Τι μου λες τώρα; Κοιμόμουν; Καλά, το ξέχασες πως εσύ μου έφερες την αλλόκοτη επισκέπτρια;»

«Καμιά αλλόκοτη επισκέπτρια δε σου έφερα. Μετά την κυρία Μαυρογένη, που έφυγε κατά τις επτά, δεν είχες άλλο ραντεβού».

«Και τη φαντάστηκα εκείνη την τρελή καλόγρια;»

«Δεν ήρθε καμιά καλόγρια όσο ήμουν εγώ στο γραφείο. Τώρα, αν ήρθε κάποια στιγμή που είχα πάει στο φωτοτυπικό... Να την είδε η Μαίρη; Θα μου το είχε πει, δεν είχε φύγει όταν γύρισα από το φωτοτυπικό».

Έμοιαζε συλλογισμένη.

«Νομίζω, ξεχνάς, Πολυξένη, και δε μου αρέσει καθόλου αυτό. Εσύ η ίδια μου την έφερες, και μου είπες πως ήταν αλλόκοτη και πως είχε ξαναέρθει, και με παρακάλεσες να τη δω για να μη σας ζαλίζει. Τα ξέχασες; Μήπως έχεις κενά μνήμης;»

«Τίποτε απ' όσα μου λες δε θυμάμαι να έγινε. Και τι εννοείς μιλώντας για κενά μνήμης; Ότι γέρασα; Θέλεις να με ξεφορτωθείς;»

Είχε γίνει κατακόκκινη. Μπορούσε να του μιλάει στον ενικό και να αυθαδιάζει. Τον ήξερε από τότε που ήταν ακόμα μαθητής του δημοτικού – ένα μοναχικό παιδάκι σε ένα σοβαρό γραφείο, που το έφερνε ο πατέρας του στις διακοπές σαν έκλεινε το οικοτροφείο όπου ζούσε μετά τον θάνατο της μητέρας του. Καθόταν σε ένα αδειανό γραφείο, τα ποδαράκια του δεν έφταναν ως το πάτωμα, του έδιναν μολύβια και χαρτιά να περνάει την ώρα του και εκείνος έπαιρνε ύφος σοβαρό και παρίστανε τον δικηγόρο. Η Πολυξένη –νέα τότε, ανύπαντρη όπως τώρα, με τη λαχτάρα να αποκτήσει οικογένεια και παιδιά, κρυφά ερωτευμένη με τον χήρο εργοδότη της– τον καμάρωνε και έπαιζε το παιχνίδι του: αυτός δικηγόρος, εκείνη γραμματέας του... όπως σήμερα.

Ακούς εκεί, να της λέει πως έχει κενά μνήμης!

Όρες είναι να της πει πως έχει Αλτσχάιμερ!

«Κενά μνήμης εσύ έχεις! Και δεν απορώ με τη ζωή που κάνεις. Δουλειά σαν σκυλί και μετά ξενύχτια με την κυρία...»

Δεν είπε το όνομά της. Όσες από τις σχέσεις του δεν ενέκρινε –όλες δηλαδή– δεν τις ονομάτιζε.

«Η ζωή που ζεις... ενώ αν είχες μυαλό και είχες μείνει με τη Φωτεινούλα...» – πάντα Φωτεινή ή Φωτεινούλα έλεγε την Κλαίρη, δεν της άρεσε η ξενόφερτη εκδοχή του ονόματος της ευνοούμενης της που τη χρωστούσε στη Γαλλίδα μητέρα της. «Αυτή ήταν το κορίτσι που σου έπρεπε, όχι αυτές οι σουρλουλούδες. Δεν είναι να απορώ που κοιμάσαι καθιστός στο γραφείο. Ορίστε μας!»

Έφυγε θυμωμένη βροντώντας την πόρτα πίσω της, πριν προλάβει να της ζητήσει συγγνώμη. Ο Κωνσταντίνος ένιωθε πως το είχε παρακάνει, δεν έπρεπε να της πει ότι έχει κενά μνήμης... Την αγαπούσε, ήταν ο δικός του άνθρωπος. Της συγχωρούσε τις εκρήξεις και τους θυμούς, τις παρεμβάσεις και τα σχόλια πάνω στην προσωπική του ζωή. Πόσες και πόσες φορές δεν τον είχε γλιτώσει από κακοτοπιές, πόσες φορές δεν του είχε υποδείξει –εκείνη, η γραμματέας, στον νεαρό δικηγόρο– κάποιο λάθος διατύπωσης, κάποια άλλη ερμηνεία του νόμου, μια σχετική με την υπόθεση νομολογία. Ναι, ναι, ως και τους νόμους είχε μάθει να ερ-

μηνεύει η Πολυξένη. Η μακρά θητεία, βλέπεις. Ας είναι, θα της ζητούσε συγγνώμη αργότερα, και θα το έφευγε μετά με τρόπο να δει κάποιον ειδικό... ίσως να σταματήσει να δουλεύει, καιρός να βγει στη σύνταξη.

«Και τι θα κάνω μετά;» του είχε θέσει το αμείλικτο ερώτημα όταν κάποτε δειλά δειλά τής το είχε προτείνει. «Εκτός από τη γάτα μου δε με περιμένει κανείς στο σπίτι. Γιατί, λοιπόν, να φύγω; Καλύτερα εδώ, εσύ είσαι η οικογένειά μου... Όσο μπορώ και αντέχω, θα δουλεύω. Μακάρι να με βρει το τέλος εδώ».

Και τώρα έλεγε πως δε θυμόταν τίποτε. Ας είναι. Δεν είχε την πολυτέλεια να απασχολεί τη σκέψη του με τα κενά μνήμης της γραμματέως του και την επίσκεψη μιας σαλεμένης καλόγριας που έφαχνε να βρει την κόρη που είχε χάσει πεντακόσια τόσα χρόνια πριν. Είχε τόσες άλλες σημαντικές υποθέσεις να μελετήσει. Όπως αυτή του ιδρύματος που είχε συσταθεί την εποχή που ήταν ο παππούς του δικηγόρος και η διαχείρισή του είχε ανατεθεί έκτοτε στο γραφείο του. Σήμερα είχαν ανακύψει κάποια ζητήματα ερμηνείας ρωμαϊκού δικαίου, και χρειαζόταν να ανατρέξει σε παλαιότερα συγγράμματα. Ευτυχώς δε χρειαζόταν να πάει στον δικηγορικό σύλλογο. Η βιβλιοθήκη του γραφείου ήταν πλούσια. Στα βαριά δρύινα έπιπλα με τα κροστάλλινα πορτόφυλλα κοιμόντουσαν τον αδιατάρακτο ύπνο τους σπάνια βιβλία, το απαύγασμα της νομικής σοφίας του παρελθόντος, πρόσφατου και παλαιότερου, περιμένοντας τον μελετητή του δικαίου που θα ενδιαφερόταν να ξεφυλλίσει τις σελίδες τους. Ξεκλείδωσε την πρώτη βιβλιοθήκη και λίγη μυρωδιά μούχλας ανάμεικτη με παλιό δέγμα και χαρτί ποτισμένο με τη σκόνη του χρόνου τον γύρισαν χρόνια πίσω, όταν η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του ίντερνετ δεν είχε γενικευτεί και έπρεπε να καταφεύγει κανείς στα έντυπα για να αντλήσει τις πληροφορίες που ήθελε. Παλιά βιβλία, ξεχασμένα... Κάθε φορά που ανέτρεχε σ' αυτά τον έπιανε κάτι σαν δέος· σαν να άγγιζε λείψανα αρχαία τού φαινόταν.

Αναζήτησε το «Κληρονομικόν δίκαιον» του Αλ. Κρασσά. Δεν

ήταν δύσκολο να το βρει, τα βιβλία ήταν αρχειοθετημένα με το παλιό σύστημα: κατηγορία, θέμα, συγγραφέας σε αλφαβητική σειρά. Το τράβηξε με προσοχή – το δέρμα στη ράχη είχε αρχίσει να σκάει, υπήρχε κίνδυνος να φύγει κάποιο κομμάτι. Τραβώντας το νομικό σύγγραμμα, ένα μικρό βιβλιαράκι έπεσε άτσαλα στο πάτωμα ανοίγοντας στα δύο. Έσκυψε να το σηκώσει και το εξασκημένο μάτι του δικηγόρου διάβασε μηχανικά στην ανοιγμένη σελίδα:

«...και ελθόντος του αμηνρά εν τη Αδριανουπόλει παρεγενόμενη καγώ εκείσε, και παρά του πρώτου ιπποκόμου του αμηνρά τούνομα Ιμπραϊμ τζελεπή εξηγγόρασα την εμίν σύνευνον, ουκ αυτήν μόνην αλλά και την μετ' αυτής Χρυσοβεργίαν...»

Σάστισε. Ξαναδιάβασε το κείμενο κάνοντας νοερά τη μετάφραση. Θεέ και Κύριε, τι λείει εδώ; Κάποιος πήγε στην Αδριανούπολη όπου βρισκόταν η γυναίκα του αιχμάλωτη των Τούρκων και την εξαγόρασε και μαζί της εξαγόρασε και κάποια με το όνομα Χρυσοβεργίνα, που ήταν και αυτή αιχμάλωτη των Τούρκων.

Χρυσοβεργίνα!

Χρυσοβεργίνα δεν είπε πως λεγόταν και η τρελή καλόγρια; Και κάτι πήγε να πει για την Αδριανούπολη, και αυτός δεν την άφησε... Κοίτα να δεις κάτι συμπτώσεις!

Έστρεψε το βλέμμα στα χέρια του και παρατήρησε με προσοχή το βιβλιαράκι. Δεν ήταν ογκώδες· ούτε καν δερματόδετο. Διάβασε τον τίτλο: Γεωργίου Σφραντζή «Χρονικόν». Το άνοιξε, ανέτρεξε στις πρώτες σελίδες και είδε ότι είχε εκδοθεί σχετικά πρόσφατα. Περίεργο! Πώς ξέπεσε μια σύγχρονη έκδοση ενός ιστορικού έργου στη βιβλιοθήκη με τα παλαιά νομικά κείμενα; Ίσως κάποιος που είχε ανατρέξει κι εκείνος στο σύγγραμμα του Κρασά, ή κάποιο άλλο, κρατούσε στα χέρια του και το βιβλιαράκι· ίσως, λοιπόν, αφηρημένος, να το ακούμπησε στον κενό χώρο πίσω από το σύγγραμμα και μετά να το ξέχασε. Ναι, ναι, αυτή ήταν η λογική εξήγηση. Θα έλεγε της Πολυξένης να βρει τον κάτοχο του βιβλίου και να του το επιστρέψει.

Η Πολυξένη δεν τον φώτισε. Ψυχρά, του απάντησε πως όποιον

κι αν ρώτησε στο γραφείο κανείς δεν είχε ξαναδεί το βιβλίο· ούτε ήξερε πώς βρέθηκε στη βιβλιοθήκη. Έτσι, το βιβλίο παρέμεινε αζήτητο πάνω στο γραφείο του.

Ούτε ήξερε να πει τι ήταν εκείνο που τον έκανε να το κρατήσει εκεί. Περιέργεια; Ενδιαφέρον; Όταν ήταν νέος τού άρεσε να διαβάζει ιστορία· είχε διαβάσει και κάποια πράγματα για το Σφραντζή, ή Φραντζή, και τα δύο «Χρονικά» του, το Μέγα και το Μικρό, και την αμφισβήτηση της γνησιότητας του πρώτου. Αν έκρινε από τον όγκο του βιβλίου, επρόκειτο για το «Μικρό Χρονικό». Ποτέ δεν είχε σταθεί στο τμήμα εκείνο που μιλάγε για την άγνωστη Χρυσοβεργίνα. Θα το θυμόταν, θα του είχε κάνει εντύπωση η συγγένεια με το επώνυμό του, με τις ιστορίες του παππού του. Σύμπτωση να γνωρίσει λίγες μέρες πριν μία τρελή καλόγρια που ισχυριζόταν πως λεγόταν και αυτή Χρυσοβεργίνα και πως είχε γνωρίσει τον μακρινό πρόγονό του, και τώρα να πέσει στα χέρια του το «Χρονικό» του Φραντζή με την περίεργη αναφορά σε κάποια Χρυσοβεργίνα.

Σύμπτωση; Υπάρχουν συμπτώσεις;

Μήπως και δεν ήταν σύμπτωση; Ίσως η καλόγρια να μην ήταν τόσο τρελή. Ίσως να είχε διαβάσει τον Φραντζή και να ήθελε να παίξει κάποιο παιχνίδι μαζί του. Ίσως να μην ήταν καν καλόγρια – κάποιες κυκλοφορούν στους δρόμους ντυμένες καλογριές και πουλάνε κομποσκοίνια και εικονίτσες για να εξαπατούν τους αφελείς. Ίσως να ήταν μία απ' αυτές· ίσως να ήταν βαλτή από κάποιον αντίξηλο που ήθελε να του παίξει ένα άσχημο παιχνίδι για να τον παρουσιάσει μετά ως αφελή και αναξιόπιστο επιστήμονα... Καλά και την έδωξε. Στη δουλειά τώρα. Δεν είχε ώρα για παιχνίδια της φαντασίας και εικασίες κάθε λογής.

Του άρεσε να δουλεύει μόνος τα βράδια, όταν όλοι είχαν φύγει από το γραφείο. Μόνος, χωρίς άσκοπες διακοπές από τηλέφωνα και επισκέπτες. Στο γραφείο του οι σελίδες με το τελευταίο σχέδιο της σύμβασης περιέμεναν και τις δικές του παρατηρήσεις. Οι

συνεργάτες του είχαν κάνει την περισσότερη δουλειά, οι τελικές πινελιές όμως θα ήταν δικές του, σαν των μεγάλων ζωγράφων της Αναγέννησης που άφηναν στους μαθητές τη δουλειά και αυτοί στο τέλος πρόσθεταν μια πινελιά εδώ κι εκεί, μια λεπτομέρεια που έδινε την τελική μορφή και το ύφος στο έργο.

Μια πεταλούδα φτερούγισε στο γραφείο. Η δεύτερη της χρονιάς. Έφταιγε η άνοιξη και η μπαλκονόπορτα που άφηνε ανοιχτή η Πολυξένη, να αντιμάχεται τον κλιματισμό. Ό,τι και να της έλεγε, δεν μπορούσε να την πείσει πως ήταν μάταιο και αντιοικονομικό να αφήνει ανοιχτή την μπαλκονόπορτα ενόσω δούλευε ο κλιματισμός.

«Μπαίνει αέρας του Θεού και όχι δηλητήρια από τα μηχανήματα», του απαντούσε στερεότυπα. «Άλλωστε, έχουμε άνοιξη; η γαζία μοσχοβολάει. Δεν προτιμάς τη μυρωδιά της από την ψεύτικη ατμόσφαιρα του ερκοντίσιον;»

Η γαζία ήταν η αδυναμία της Πολυξένης. Την είχε φυτέψει η ίδια όταν πρωτοήρθε στο γραφείο. Ήταν τότε μια νέα κοπέλα που αγαπούσε τη μουσική και τη λογοτεχνία – έγραφε κιόλας κρυφά στίχους και μικρά διηγήματα, και ονειρευόταν να δει κάποια μέρα να τη στεφανώνουν με δόξα και να της ανοίγουν την πόρτα στην Ακαδημία... όνειρα, όνειρα κρυφά, σαν τον χωρίς αντίκρισμα έρωτά της για το αφεντικό της, και εξίσου άπιαστα με εκείνο. Ποτέ δεν τόλμησε όχι να δημοσιεύσει κάποιο από τα γραπτά της, αλλά ούτε καν να φανερώσει τις φιλοδοξίες της στο συναδελφικό περιβάλλον της, από φόβο ότι θα την κορόιδευαν. Μέσα πάντως στα όνειρά της χωρούσε και μια μικρή γαζία που θα μεγάλωνε με τις φροντίδες της και θα ομόρφαινε το άχαρο μπαλκόνι του δικηγορικού γραφείου.

Τα χρόνια πέρασαν. Έμειναν και οι δύο, η κρυφά ερωτευμένη και παραλίγο λογοτέχνιδα και η γαζία, να γερνάνε στον ίδιο χώρο. Η Πολυξένη είχε πάψει να κάνει όνειρα και στην πανάρχαια γραφομηχανή της – αρνιόταν να συμβιβαστεί με την τεχνολογία και να χρησιμοποιεί υπολογιστή, ή έστω ηλεκτρική μηχανή – χτυπούσε με ταχύτητα και ακρίβεια αξιοθαύμαστη δικό-

γραφα και συμβάσεις αντί για ποίηση και λογοτεχνία. Η γαζία, πάλι, συνέχιζε να βγάζει κίτρινα χνουδωτά κομπάκια, ίσως όχι τόσα πολλά όσα άλλοτε, που μύριζαν όμως το ίδιο ωραία όπως παλιά, σε πείσμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας.

Ο Κωνσταντίνος άνοιξε διάπλατα την μπαλκονόπορτα ελπίζοντας ότι θα έφευγε η πεταλούδα. Εκείνη, όμως, προτιμώντας το φωτεινό δωμάτιο από το σκοτεινό μπαλκόνι, πέταξε και κάθισε στο πιο ψηλό ράφι της βιβλιοθήκης. Περιττό να επιμείνει. Έκλεισε την μπαλκονόπορτα και γυρνώντας προς το γραφείο του, έκπληκτος, είδε να τον περιμένει, καθισμένη στητή και αγέρωχη στην πολυθρόνα μπροστά του, η καλόγρια.

«Εσείς; Πώς μπήκατε; Ποιος σας έβαλε μέσα;»

Αντί για απάντηση, η καλόγρια σήκωσε τους ώμους αδιάφορα.

«Βλέπω, το βρήκατε το βιβλίο».

Με το βλέμμα έδειξε προς το βιβλίο του Φραντζί.

«Τι θέλετε, αδελφή, και έρχεστε έτσι απροειδοποίητα στο γραφείο μου τέτοια ώρα; Τι επιδιώκετε;»

«Σας το είπα και τις προάλλες. Να με βοηθήσετε να βρω την κόρη μου».

«Αυτό που ζητάτε είναι αδύνατο. Σας παρακαλώ, μη με αποσολείτε, έχω πολλή δουλειά».

«Το Δημόσιο μπορεί να περιμένει λίγες μέρες ακόμα. Η Ιστορία δεν περιμένει. Άλλωστε, τι σημασία έχουν μία ή δύο μέρες παραπάνω στην αιωνιότητα του καμπύλου χρόνου; Αν με βοηθήσετε, θα μπορέσετε να γυρίσετε πίσω στον χρόνο που σταματήσατε να δουλεύετε τη σύμβαση. Θυμάστε, βέβαια, αυτό που είπε ο Αϊνστάϊν για τους δίδυμους αδελφούς, για να αποδείξει τη θεωρία της σχετικότητας».

«Για τον Θεό, αδελφή, λυπηθείτε με! Δε με ενδιαφέρουν οι θεωρίες του Αϊνστάϊν, του Πλανκ, του Σρέντιγκερ ή οποιουδήποτε άλλου. Είμαι ένας άνθρωπος που ζει στο σήμερα και δε χάνεται σε θεωρίες και καμπύλες. Έλεος!»

«Και όμως! Και εσείς, και κάθε καθημερινός άνθρωπος, όπως λέτε, θα ήθελε να μπορούσε να γύριζε στο παρελθόν και να διόρ-

θωνε κάτι να απέφενυγε κάτι που είχε κάνει, ή να άρπαζε μια ευκαιρία που έχασε. Εσείς δεν έχετε ποτέ αναρωτηθεί τι θα γινόταν αν, όταν φύγατε για την Αγγλία, δε ρίχνατε μαύρη πέτρα πίσω σας; Αν θα είχατε συνεχίσει τη ζωή σας με την Κλαίρη, αν θα είχατε αποφύγει τον άτυχο γάμο σας και τις αναρίθμητες σχέσεις σας; Στ' αλήθεια, δε σας πέρασε ποτέ από τον νου να αναζητήσετε τον χαμένο χρόνο;»

Την άκουγε, και δεν πίστευε στ' αυτιά του. Πού ήξερε για την Κλαίρη; Κάποιος την έβαλε, σίγουρα. Ήταν ένα παιχνίδι που είχαν στήσει κάποιοι εις βάρος του.

«Πώς ξέρετε για την Κλαίρη; Ποιος σας έβαλε να παίξετε μαζί μου;» τη ρώτησε αυστηρά.

«Α, κύριε Χρυσοβέργη! Τίποτε δεν είναι κρυφό κάτω από τον ήλιο. Γιατί θα πρέπει κάποιος να σας παίζει παιχνίδι, και εγώ να είμαι το όργανο; Δεν είναι γεγονός πως για χρόνια δε δώσατε σημεία ζωής στην Κλαίρη;»

«Γιατί συνεχίζετε να αναφέρεστε σε θέματα που δε σας αφορούν; Και αφού κάνετε σαν να τα ξέρετε όλα, θα ξέρετε σίγουρα πως όλα αυτά τα χρόνια που ήμουν στο εξωτερικό δεν μπορούσα να γυρίσω στην Ελλάδα. Η δικτατορία μου είχε αφαιρέσει το διαβατήριό.»

Χωρίς να το καταλάβει, έδινε εξηγήσεις στην ξένη. Τι ήταν αυτό που τον έπιασε;

«Σωστά. Είχατε ανακατευτεί σε αντιστασιακές οργανώσεις στο εξωτερικό, όμως θα μπορούσατε να της είχατε γράψει, έστω να είχατε στείλει μια κάρτα, να κάνετε ένα τηλεφώνημα. Προς τι η σιωπή; Και, άλλωστε, δε γυρίσατε αμέσως μετά την πτώση της Χούντας, σωστά;» Και χωρίς να περιμένει απάντηση συνέχισε ακάθεκτη: «Ακούστε, ας αφήσουμε κατά μέρος την Κλαίρη και το παρελθόν σας. Αν τα ανέφερα ήταν μόνο και μόνο για να σας δείξω πως κάθε άνθρωπος κάποια στιγμή μπορεί να εύχεται να γύριζε τον χρόνο και να άλλαζε τις αποφάσεις του και την εξέλιξη της ζωής του. Στο προκειμένο, όμως. Σας άφησα το βιβλίο του Φραντςζή, και μάλιστα σε θέση που άλλος κανείς δε θα μπορούσε

να το βρει, για να σας δείξω πως πράγματι υπήρξε κάποια γυναίκα με το όνομα Χρυσοβεργίνα· για να σας πω ότι αυτή είμαι εγώ, και κατέληξα να ζητώ τη βοήθειά σας – γιατί πιστεύω πως πράγματι στο τέλος θα με βοηθήσετε, άμα με αφήσετε να σας διηγηθώ την ιστορία μου. Θα δείτε πως οι ζωές πολλών ανθρώπων συμπλέκονται, και πως ο χώρος και ο χρόνος είναι έννοιες σχετικές και ενιαίες. Εσείς, με τη μόρφωση και το μυαλό που διαθέτετε, δε βλέπετε πόσο φανερό είναι αυτό που σας είπα την προηγούμενη φορά, ότι δηλαδή κάποιος ή κάτι υπάρχει μόνον εφόσον κάποιος άλλος το παρατηρεί; Εσείς μέχρι χθες αγνοούσατε την ύπαρξη της Χρυσοβεργίνας, άρα για σας δεν υπήρχε· τώρα, όμως, διαβάζοντας το όνομά της σε ένα κείμενο του Φραντζί, δημιουργήθηκε ένας δεσμός, ένας σύνδεσμος μεταξύ σας. Η Χρυσοβεργίνα υπάρχει και για σας, γιατί διαβάσατε το όνομά της. Αν μάθετε και την ιστορία της, τότε θα έχει ενισχυθεί η ύπαρξή της. Ελάτε, μην αντιστέκεστε. Αυτά που θα μάθετε είναι πράγματα τρομερά, που κατά πάσα πιθανότητα αγνοείτε· και θα βοηθήσετε κι εμένα. Ακόμα, τολμώ να πω πως με όσα θα μάθετε θα αναθεωρήσετε κάποιες λανθασμένες ιδέες που έχετε για πρόσωπα και καταστάσεις του παρελθόντος· για ανθρώπους που άλλαξαν τον ρουιν της ζωής τους ελπίζοντας να κερδίσουν κάτι μεγάλο, αλλά που κατέληξαν να θεωρούνται προδότες. Τι λέτε, δεν αξίζει να δοκιμάσετε;»

Σίγουρα ονειρευόταν. Η Πολυξένη είχε δίκιο. Κουραζόταν υπερβολικά για την ηλικία του. Όνειρο, λοιπόν! Και σε ένα όνειρο όλα είναι δυνατά, όλα επιτρέπονται...

«Σας ακούω», είπε άτονα και κάθισε πίσω από το γραφείο με κλειστά τα μάτια – καλύτερα να μη βλέπει, να ακούει μόνο το παραμύθι της τρελής καλόγριας...

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΙΝΑΣ

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Το όνομά μου το είπα στην αρχή: Αγνή. Με λένε όμως και Ανέζα: Ανιές στα Φράγκικα. Ο πατέρας μου –αυτός που ονομάζω πατέρα μου– ήταν Φράγκος, ο Κεντυρίων Ζαχαρία Ασάν, ή Ασάνης, Παλαιολόγος, ο τελευταίος Φράγκος Πρίγκιπας της Αχαΐας. Η μητέρα μου Ειρήνη – δεν είχε επώνυμο. Δεν ήξερε καν τη γενιά της, μάλλον όμως ήταν ευγενικής καταγωγής, όπως έδειχνε το χρυσό φλουρί που φορούσε στον λαιμό της και η χρυσοκέντητη μπόλια με την οποία ήταν τυλιγμένη όταν τη βρήκαν βρέφος στην πόρτα του μοναστηριού τους οι καλόγριες της Μονής της Θεοτόκου. Πάνω της βρήκαν και ένα γράμμα, στα ελληνικά γραμμένο, που έλεγε ότι το όνομά της ήταν Ειρήνη και να τη μεγαλώσουν στην ορθόδοξη, αληθινή πίστη· έλεγε ακόμα να μην της βγάλουν ποτέ το φλουρί από τον λαιμό, γιατί έτσι θα την έβρισκαν οι γονιοί της, που τώρα δεν μπορούσαν να την έχουν μαζί τους.

Οι καιροί τότε, τέλη του δεκάτου τετάρτου, αρχές του δεκάτου πέμπτου αιώνα, ήταν επικίνδυνοι. Τη Νοτιοδυτική Πελοπόννησο, την περιοχή όπου βρισκόταν το μοναστήρι της Θεοτόκου, τη λυμαίνονταν ληστές και πειρατές, και οι πόλεμοι, πότε με τους Φράγκους και τους Γραικούς και πότε με τους Καταλανούς και τους Ναβαραίους, δεν έλεγαν να σταματήσουν. Οι Τούρκοι δεν είχαν ακόμη απλωθεί στον Μοριά, όμως η ανάσα τους ήταν στο σβέγκο όλων, Φράγκων και Γραικών. Μάχες πολύνεκρες, αλλά και αρρώστιες φοβερές θέριζαν τους πληθυσμούς. Κανείς, ούτε οι άρχοντες, δεν ήταν σίγουρος πως και αύριο θα ήταν δικά του όσα είχε σήμερα. Πόλεις και κάστρα άλλαζαν αφεντάδες σαν να ήταν εμπορεύματα· το ίδιο και οι γυναίκες. Οι φτωχές ήταν έρμαια των ορέξεων των δυνατών και

οι αρχόντισσες πiónια στη σκακιέρα της εξουσίας· αποκτούσαν συζύγους και παιδιά ανάλογα με τις επιθυμίες των αφεντάδων τους, γονιών ή αρχόντων.

Όσο για μένα, δεν είμαι παρά παιδί γεννημένο εκτός γάμου, από πατέρα Φράγκο και μάνα με σκοτεινή καταγωγή. Σαν Γραική, πάντως, μεγάλωσε στο μοναστήρι η μάνα μου, γραικική ήταν η πρώτη γλώσσα που μίλησε· και το Πιστεύω το έλεγε σαν τους Γραικούς, και τον σταυρό της σαν εκείνους τον έκανε. Ήταν όμως αγαπητικιά του Φράγκου άρχοντα, γι' αυτό και ο κόσμος τη θεωρούσε αμαρτωλή.

Τέσσερα παιδιά μαζί με μένα, τα άλλα τρία αγόρια, γέννησε του Φράγκου. Τον Τζιοβάνι, τον Ματέο και τον Στέφανο. Όλα φράγκικα ονόματα είχανε. Κι εγώ φράγκικο όνομα είχα: Ανέζα, το όνομα της μάνας του αφέντη – έτσι με φώναζε και εκείνος τις σπάνιες φορές που μου μιλούσε. *Αγνή* η μάνα με φώναζε· και τον Τζιοβάνι, τον αδελφό μου, τις σπάνιες φορές που τον ανέφερε, *Ιωάννη* και *Γιάννη* τον έλεγε.

Καλά καλά ούτε που τον ήξερα αυτόν τον αδελφό μου· τον έβλεπα από μακριά, καβάλα στο άλογό του, να περνάει περήφανος, ίδιο αρχοντόπουλο. Ο κόσμος όμως *γασμούλο* τον έλεγε. Έτσι λένε όσους έχουν μάνα Γραική, όπως εμείς, και πατέρα Φράγκο. Ο Ματέο και ο Στέφανος, τα άλλα αδέρφια μου, πέθαναν μικρά, μακριά από τη μάνα μας, στο κάστρο του πατέρα μας, όπου μεγάλωναν. Ούτε να τα νεκροστολίσει δεν μπόρεσε. Όλα τα αγόρια τα έπαιρνε κοντά του ο αφέντης μόλις γεννιόντουσαν. Εμένα δε με πήρε ποτέ κοντά του. Τι να με κάνει, δεν ήμουν παρά κορίτσι. Ούτε ποτέ μού έδειξε αγάπη, ούτε με πήρε ποτέ στα γόνατά του. Όταν τον έβλεπα έτρεχα να κρυφτώ πίσω από τα φουστάνια της μάνας και εκείνη, απαλά μα σταθερά, με έπιανε από το χέρι και με έδινε σε μία από τις δούλες να με πάρει μακριά από το ζευγάρι, ενώ εγώ έκλαιγα και κλοτσούσα.

Μεγάλωνε, λοιπόν, ο Τζιοβάνι, ο αδελφός μου, γιατί τα άλλα δύο πέθαναν μικρά, μακριά από τη μάνα μας, τότε στο ένα κάστρο που διαφέντευε ο πατέρας μας τότε στο άλλο. Ζούσε

κοντά του και κοντά στη νόμιμη σύζυγό του, που άργησε πολύ να του κάνει ζωντανό παιδί, μέχρι που γέννησε την Κατερίνα – θα μιλήσω γι’ αυτήν αργότερα και για τον ρόλο που έπαιξε στη ζωή μου.

Η γυναίκα του αφέντη, Κρέουσα την έλεγαν, ήταν κόρη των Τόκκο, των αφεντάδων της Ηπείρου, της Ζακύνθου και της Κεφαλονιάς. Ο πατέρας μας την παντρεύτηκε για να εξασφαλίσει, χάρη στη δύναμη του πατέρα της και του θείου της, τη θέση του στην αρχή σαν επίτροπος του μικρανιψιού του Βαρόνου της Αρκαδιάς και, σαν εκείνος πέθανε –ήταν μικρό παιδί, ασθενικό–, τη βαρονία και μαζί το Κάστρο της Αρκαδιάς που ανήκε κληρονομικά στην οικογένεια της μάνας του. Αργότερα τα κατάφερε και αναγνωρίστηκε Πρίγκιπας της Αχαΐας, σε όσα κάστρα δηλαδή είχαν απομείνει στους Φράγκους και δεν τα είχαν ξαναπάρει οι Παλαιολόγοι.

Η μάνα μου κι εγώ μέναμε έξω από το Κάστρο της Αρκαδιάς, στην άκρη του οικισμού. Η μάνα μου δεν ήθελε να είναι κάτω από την ίδια στέγη με την Κρέουσα, κι ας έχανε έτσι την ευκαιρία να είναι κοντά στα παιδιά της.

Σου είπα πως η μάνα μου γέννησε τέσσερα παιδιά στον Κεντυρίωνα· και αν δεν ήταν εκείνη η καταραμένη μέρα του Ιουλίου, θα του είχε γεννήσει άλλο ένα – αν ήταν αγόρι, θα το έπαιρνε και εκείνο μακριά της ο Φράγκος πατέρας· αν όμως ήταν κορίτσι, όπως παρακαλούσα κρυφά στην προσευχή μου, θα το άφηγε κοντά στη μάνα, και τότε θα είχα και εγώ συντροφιά τις ώρες που η μάνα ήταν με τον αφέντη και με ξεχνούσε.

Εκείνη τη φοβερή μέρα του Θεριστή, τότε που όλα άλλαξαν στη ζωή μου.

Την άκουγε υπνωτισμένος – η φωνή της καλόγριας ήταν απαλή, χρωματισμένη με θλίψη άφατη.

«Τι έγινε εκείνη την ημέρα του Ιουλίου; Ποιας χρονιάς;» ρώτησε.

Χωρίς να το καταλάβει, τον είχε παρασύρει στη δίνη της αφήγησης της.

«Ιουλίου 21, 1414. Ήμουν δώδεκα χρόνων».

Η καλόγρια σηκώθηκε από την πολυθρόνα, έκανε λίγα βήματα στο δωμάτιο, πλησίασε τη βιβλιοθήκη. Η πεταλούδα πέταξε και κάθισε στον ώμο της· εκείνη χαμογέλασε αχνά.

«Τίνος ψυχή να είσαι άραγε; Της μάνας μου, του αγαπημένου, ή της κόρης μου; Ίσως, όμως, και να είσαι του καρδινάλιου η ψυχή, γι' αυτό σου αρέσει να χώνεσαι στα βιβλία. Ναι, ναι, σίγουρα του Βησσαρίωνα είσαι... Θα τα καταφέρω, άραγε, να σε αποκαταστήσω ολοκληρωτικά, χωρίς σκιές και ερωτηματικά, ή θα αποτύχω σαν τις σταυροφορίες που ήθελες να ξεσηκώσεις και δεν τα κατάφερες;»

Μιλούσε στην πεταλούδα σαν να μιλούσε σε άνθρωπο. Με αργές κινήσεις, ίσως για να μην την τρομάξει, ξανακάθισε στην πολυθρόνα. Έγειρε πίσω, έκλεισε τα μάτια και έμεινε σιωπηλή για αρκετή ώρα.

Ο Κωνσταντίνος την παρατηρούσε χωρίς να μιλά. Δεν ήξερε τι να κάνει, να της μιλήσει; Ίσως ήταν επικίνδυνο.

Από το δίλημμα τον έβγαλε η ίδια η καλόγρια, όταν την έδε να σηκώνεται πάλι, να γονατίζει και να προσεύχεται σιγανά.

Εις το όνομα της Αγίας και ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος, του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Αμήν.

Κύριε των Δυνάμεων, μετ' εμού γενού, άλλον γαρ εν θλίψει πλην Σου βοηθόν ουκ έχω. Κύριε των Δυνάμεων, ελέησον την δούλην Σου την αμαρτωλήν, μη εγκαταλίπης με. Ίλεως εμοί γενού, μη αποστρέψης το πρόσωπόν Σου από της δούλης Σου, δος αυτή χάριν εν Σοι και οδήγησον αυτήν ίνα εν πνεύματι αληθείας και αγάπης ιστορήση τα συμβάντα της ελαχίστης ζωής της και τας του δυστυχούς αυτής γένους θλίψεις και πικρίας. Αμήν.

Σαν τελείωσε την προσευχή, έκανε τον σταυρό της και τρεις μετάνοιες χτυπώντας το κεφάλι της στο δάπεδο, ξανακάθισε στην πολυθρόνα και άνοιξε τα μάτια· το βλέμμα της όμως τώρα δεν εστιαζόταν πουθενά. Έμοιαζε να έχει ξεχάσει πού βρισκόταν και με φωνή που δεν έμοιαζε με την προηγούμενη συνέχισε την ιστορία της μηχανικά. Αυτή τη φορά, όμως, η ιστορία δεν απευθυνόταν στον Κωνσταντίνο, ούτε η αφήγηση ήταν όπως πριν, σε πρώτο πρόσωπο, σαν να ήταν η ίδια η Χρυσοβεργίνα. Τώρα έμοιαζε σαν να διάβαζε την ιστορία από κάποιο κείμενο ορατό μόνο σε εκείνη μέσα από το απλανές βλέμμα της.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ
1414-1420

I

«Ὁρθα να σε πάρω».

«Φύγε, σε παρακαλώ, φύγε! Δεν μπορώ να έρθω».

Άκουγε τις φωνές, αλλά δεν τους έβλεπε καθαρά. Πιο σωστό να πεις, άκουγε τη φωνή του άντρα, φωνή οργισμένη, δυνατή, και τον ψίθυρο της μάνας. Κολλημένη πάνω στην πόρτα, με το μάτι στη χαραμάδα προσπαθούσε να δει. Τη θέα έκοβε η πλάτη του άντρα, πλάτη φαρδιά, κορμοστασιά ψηλή, γεροκτισμένη, χέρια μακριά, δυνατά, πόδια γυμνά που πατούσαν στέρεα στα σανίδια. Μια απειλή όλος! Τη μάνα δεν την έβλεπε, πρέπει να ήταν πίσω από τον αργαλειό.

«Ὁρθα να σε πάρω. Δεκατρία χρόνια τώρα τρώω τις θάλασσες, κουρσεύω καράβια, μαζεύω πλούτια για σένα! Σήκω, πάμε...»

«Δεν μπορείς να με πάρεις, το ξέρεις... Φύγε, σε παρακαλώ. Είναι μάταιο να φωνάζεις, φύγε πριν γίνει κακό...»

Η φωνή της μάνας μόλις που ακουγόταν· έτρεμε, ικέτευε, φοβόταν. Το ίδιο φοβόταν και η Ανέζα πίσω από την πόρτα. Οι φωνές του άντρα ακούγονταν πέρα, ως έξω από το σπίτι.

Είχε έρθει απροειδοποίητα. Στο σπίτι ήταν μόνες η μάνα και η Ανέζα – οι δούλες είχαν πάει στο ποτάμι για να πλύνουν τα ρούχα. Η Ανέζα ήταν στο πηγάδι – η μάνα είχε γυρέψει μια κούπα νερό να ξεδιψάσει – και τότε τον είδε να μπαίνει σαν σίφουνας στην αυλή· δε χαιρέτησε, δε ρώτησε τίποτε, προχώρησε ίσια κατά την πόρτα σαν να ήταν ο νοικοκύρης. Η Ανέζα έτρεξε πίσω από τον ξένο να ρωτήσει τι ήθελε, αυτός όμως εί-

χε μπει κιόλας στο σπίτι βροντώνοντας την πόρτα πίσω του. Δοκίμασε ν' ανοίξει, αλλά όσο και αν προσπαθούσε δεν τα κατάφερε – η πόρτα σίγουρα ήταν μανταλωμένη. Αγωνία την έπιασε καθώς άκουγε φωνές από μέσα.

«Μάνα, μάνα, άνοιξέ μου, είσαι καλά;»

Η μάνα, όμως, δεν απαντούσε.

Ένωσε ένα χέρι να ακουμπά στον ώμο της και πετάχτηκε τρομαγμένη.

«Παναγιά μου, συφορά που μας βρήκε! Μη μιλάς, μην κάνεις θόρυβο. Χριστέ μου, βάλε το χέρι σου. Παναγία Παρθένα, φύλαξε το κορίτσι...»

Η θεια-Πελαγία ήταν αυτή που ψιθύριζε λαχανιασμένη – μέσα στην ταραχή της η Ανέζα ούτε κατάλαβε πότε ήρθε. Η θεια-Πελαγία, η πιο παλιά δούλα στο κάστρο, από την εποχή που τη βαρονία τη διαφέντευε ο κυρ Πέτρος ο Σανσουπεράνης, πολύ πριν από τον τωρινό αφέντη τον κυρ Κεντυρίωνα Ζαχαρία.

Την Πελαγία όλοι τη σέβονταν, ίσως και να τη φοβόντουσαν. Ήταν περίεργη γυναίκα, κανείς δεν ήξερε να πει από πού κρατάγε η σκούφια της ούτε πόσων χρόνων ήταν· πρέπει να κουβάλαγε πολλά χρόνια στην κυρτή ράχη της, ήταν γριά. Ξεφύτρωνε ξαφνικά, σαν τώρα, εκεί που δεν την περίμενες, ένα ξωπικό, σκυφή, τυλιγμένη χειμώνα καλοκαίρι με μια μαύρη κάπα, με το ραβδί της και ένα σακούλι πάντα στον ώμο. Εκεί μέσα έβαζε τα φιλέματα που της δίνανε οι γυναίκες των κολίγων για να μη ρίξει κακό μάτι πάνω τους ή στα παιδιά τους.

Μόνο η μάνα δε τη φοβόταν· τη σεβόταν, όμως, σαν να ήταν αρχόντισσα και όχι μια δούλα στο κάστρο. Φρόντιζε να κάθεσαι στην καλύτερη καθέκλα, να έχει μαξιλάρια στην πλάτη και ένα σκαμνάκι για τα πόδια, την κέρναγε από το καλό κρασί και πάντα είχε κάποιο καλούδι να της δώσει να πάρει μαζί της φεύγοντας. Αλλά και η θεια-Πελαγία –«θεια» την έλεγε η μάνα– έδει-

χνε να αγαπάει και να νοιάζεται τη μάνα, κι ας την γκρίνιαζε όλη την ώρα, πότε για το ένα, πότε για το άλλο. Δεν ήταν σπάνιες οι φορές που η μάνα έδιωχνε την Ανέζα από κοντά τους, να μην ακούει αυτά που της σιγόφελνε η γριά. Η μάνα ποτέ δεν της αντιμιλούσε· κρατούσε το κεφάλι σκυμμένο και την άφηνε να μιλάει. Πότε πότε έπιανε το αυτί της Ανέζας κάποιες κουβέντες, κάτι για «αμαρτία μεγάλη», κάτι για «τιμωρία», και τότε η καρδιά της χτυπούσε πιο γρήγορα, όπως τώρα που άκουγε τις φωνές του άντρα.

Ήξερε πως και μετά, όταν θα είχε φύγει η γριά, η μάνα θα ήταν για ώρα πολλή στενοχωρημένη και σκεφτική. Θα την έπαιρνε αγκαλιά, θα την κανάκευε, θα της έλυνε τις πλεξούδες και θα χτένιζε τα μαλλιά της ώρα πολλή, χωρίς να μιλάει. Της άρεσε της Ανέζας που ασχολιόταν μαζί της η μάνα, την ένιωθε όμως τόσο λυπημένη και ένα βάρος πλάκωνε την καρδιά της. Δεν ήταν δική της η μάνα εκείνες τις ώρες της λύπης. Την ένιωθε μακρινή, ξένη. Δική της ήταν τις άλλες ώρες, όταν της μάθαινε να διαβάξει, όταν της έλεγε ιστορίες για αρχοντόπουλα και νεράιδες που έζησαν τα πολύ πολύ παλιά χρόνια. Δική της ήταν και τα βράδια, όταν την κοίμιζε κοντά της, στο κρεβάτι της. Την άκουγε, όμως, πολλές φορές που αναστέναζε, και τότε η Ανέζα δεν τολμούσε να μιλήσει, να ρωτήσει τι είχε. Συνήθισε να δέχεται τις σιωπές και τη θλίψη της μάνας της, όπως είχε συνηθίσει να την ξυπνάει τις νύχτες που ερχόταν ο άρχοντας και να τη στέλνει να κοιμηθεί στο καμαράκι δίπλα στο δικό της, μακριά από τη ζεστή αγκαλιά της και το μαλακό κρεβάτι της. Την άλλη μέρα που είχε πια φύγει ο άρχοντας, η μάνα ήταν χαρούμενη και τραγουδούσε γλυκά τραγούδια όσο ύφαινε στον αργαλειό της. Το πρόσωπό της έλαμπε. Όλη έλαμπε...

Καμάρωνε η Ανέζα τη μάνα της. Ήταν η πιο όμορφη και η πιο άξια απ' όλες τις γυναίκες. Ειρήνη τη λέγανε – *Ρηνούλα* τη φώναζε η θεια-Πελαγία: *Ιρένε, amore mio, angelo mio, έρωτά μου, άγγελέ μου*, ο άρχοντας. Και ήταν όμορφη σαν άγγελος Κυρίου η μάνα! Ίδια με τον Αρχάγγελο Γαβριήλ στη Μεγάλη Εκκλησιά

πριν χρίσουν την εικόνα του με ασβέστη οι άπιστοι, έτσι φαινόταν η μάνα στην Ανέζα. Ιδίως όταν είχε ξέπλεκα τα χρυσοκάστανα μαλλιά της. «Σαν άγγελος είσαι, μανούλα!» της έλεγε· και εκείνη γελούσε και τη μάλωνε τρυφερά. «Είναι αμαρτία να παρομοιάζεις τους ανθρώπους με τους αγγέλους του Θεού», έλεγε· αλλά η Ανέζα ένιωθε πως της άρεσε. Σαν άγγελος έμοιαζε και όταν τραγουδούσε, τραγούδια λυπητερά που μιλούσαν για πουλιά σκλαβωμένα και αγάπες. Έγερνε τότε το κεφάλι του το κορίτσι στην ποδιά της μάνας και η καρδιά του φούσκωνε από λύπη. Άλλοτε, πάλι, η μάνα έψελνε ωραίους ψαλμούς. Τους ήξερε όλους, όλα τα τροπάρια των αγίων, τα απολυτίκια, τα ιδιόμελα.

«Στο μοναστήρι που μεγάλωσα», έλεγε όταν τη ρώταγε η Ανέζα πού τα έμαθε. «Εκεί έμαθα να ψέλνω, εκεί έμαθα και γράμματα· τα δικά μας, τα γραικικά».

«Τα φράγκικα πότε τα έμαθες, μανούλα; Ποιος σου τα έμαθε;» τη ρώταγε η Ανέζα· και τότε η μάνα χαμογελούσε λυπημένα και έλεγε σιγανά: «Στο κάστρο...»

«Πότε πήγες στο κάστρο, μανούλα, πριν ή μετά το μοναστήρι;» επέμενε το κορίτσι. Η μάνα όμως δε συνέχιζε.

Η μάνα ήξερε να γράφει και στις δύο γλώσσες, και γραικικά και φράγκικα. Ήταν σπάνιο πράγμα μια γυναίκα να ξέρει να γράφει, και μάλιστα σε δύο γλώσσες. Η μάνα, όμως, ήταν σπάνια γυναίκα. Μάθαινε και στην Ανέζα να γράφει και στις δύο γλώσσες και να ψέλνει.

Τώρα μόνες, η Ανέζα και η θεια-Πελαγία, άκουγαν τις φωνές του άντρα και τα παρακάλια της μάνας, και έστεκαν τρέμοντας πίσω από τη μανταλωμένη πόρτα, ανήμπορες να βοηθήσουν.

«Άμα η μάνα σου είχε μυαλό και ήμαστε στο κάστρο, δε θα είχαμε τώρα τον παλικαρά τον Φώτο, κακό χρόνο να 'χει, να απειλεί, και να 'μαστε ολομόναχες, όλοι να λείπουν στα χωράφια. Παναγιά μου, βοήθα!» σταυροκοπιόταν η θεια-Πελαγία.

Η αλήθεια είναι πως θα μπορούσε η μάνα, αν ήθελε, να έμενε μέσα στο κάστρο, σαν αρχόντισσα. Δεν ήθελε όμως. Το σπίτι τους ήταν το τελευταίο στον οικισμό, ξέμακρα από τα άλλα.

Ούτε από κοντά στο κάστρο να περνάει ήθελε η μάνα, ούτε και την Ανέξα την άφηνε να πλησιάζει.

«Όχι, δεν πάω να μείνω κάτω από την ίδια στέγη μαζί τους. Φτάνει η αμαρτία που ζω. Φτάνει τα χρόνια που έζησα εκεί μέσα, πικρά και γλυκά μαζί...» έλεγε στη θεια-Πελαγία. «Θα πάω στην Κόλαση γι' αυτό, το ξέρω, αλλά δεν μπορώ να κάνω αλλιώς, έτσι το όρισε η μοίρα. Αλλά να πάω να μείνω εκεί, να θυμάμαι όλη την ώρα τη μακαρίτισσα την κυρα-Μαρία και όσα έγιναν τότε...»

Η γριά κουνούσε το κεφάλι και μουρμούραγε: «Ό,τι έγινε δεν ξεγίνεται, κόρη μου. Όλοι πεθαμένοι είναι και η κυρα-Μαρία και ο τρισκατάρatos ο άντρας της και σίγουρα και η άγνωστη μανούλα σου, που πίστεψε πως θα σου φέρονταν όπως άξιζε στη γενιά της, και ας μην τη φανέρωνε στο γράμμα της. Αλλά κι εσύ, κόρη μου, τι αμαρτίες και σαχλαμάρες μου λες... Σ' το είπα και σ' το ξαναλέω, ό,τι έγινε δεν ξεγίνεται. Αν ήθελες, αν είχες τα κότσια, ας τον αρνιόσουν τον αφέντη κι ας έμενες στο μοναστήρι· ας μην τον ακολουθούσες. Τα ήθελες! Και τα θέλεις και τώρα που συνεχίζεις να αμαρτάνεις. Γιατί μιλάς, λοιπόν; Στο κάτω κάτω της γραφής, τι περισσότερο κακό θα ήταν αν έμενες μέσα στο κάστρο, αντίς εδώ με τους ξωμάχους, σαν να είσαι παρακατιανή; Θα έβλεπες και τον γιο σου, που τώρα δε σε ξέρει καλά καλά. Τα έδωσες τα παιδιά σου του αφέντη να τα μεγαλώσει σαν Φράγκους, σαν αρχοντόπουλα, μπας και κληρονομήσουν τη βαρονία... Και τι έγινε; Τα δύο πεθάνανε μακριά σου, χωρίς να μπορείς ούτε να τα νεκροστολίσεις, και ο Γιάννης σου... Αχ κακομοίρα μου, θα γίνει άρχοντας, θαρρείς, επειδή μεγαλώνει στο κάστρο, φοράει ωραία ρούχα και πάει κυνήγι με γεράκι; Ό,τι και να κάνεις δεν αλλάζει. Γασμούλος θα μείνει για πάντα. Και άμα η κυρα-Κρέουσα κάνει του αφέντη τον γιο, γιατί πάλι γκαστρομένη είναι, τότε ξέχνα τα όνειρά σου. Ψωροπερηφάνιες τα λέω εγώ αυτά σου τα καμάματα. Άκουσε και μένα, το ξέρεις πως δε σου είπα ποτέ παρ'όλο που μόνο την αλήθεια».

Η μάνα, σαν τη μάλωνε η θεια-Πελαγία, δεν απαντούσε, έκλαιγε μόνο. Και η θεια-Πελαγία τότε σταμάταγε τις γκρίνιες και την κανάκευε σαν μωρό, γιατί, όσο και να τη μάλωνε, την αγαπούσε.

«Είσαι γυναίκα μου, θα σε πάρω μαζί μου, θες δε θες».

Η φωνή του ξένου δυνάμωνε.

«Δεν είμαι γυναίκα σου. Ποτέ δεν ήμουνα, και το ξέρεις».

«Γυναίκα μου είσαι, και ήσουν, κάνεις πως δε θυμάσαι...»

Και παπάς στην εκκλησιά μάς βλόγησε αντρούγνο, το ξέχασες;»

Η μάνα δε μιλούσε.

«Γιατί δε μιλάς, μουγγάθηκες, τα ξέχασες όλα; Ξέχασες το τι έγινε στο ποτάμι; Μπας και ξέχασες και τον γάμο μας, το τραπέζι, το γλέντι που έγινε; Μίλα, ξέχασες; Τα ξέχασες όλα; Να σου τα θυμίσω εγώ; Να σου θυμίσω τι έγινε; Ό,τι γίνεται με τους αφεντάδες! Σε πήρε ο αφέντης την πρώτη νύχτα, κακό, δε λέω, αλλά έτσι το έχει ο νόμος. Ο αφέντης πρώτος –ας πούμε, δηλαδή, πρώτος– και μετά οι κολίγοι. Εγώ τι να έκανα ε; Τι να έκανα; Να τα βανα με τον αφέντη; Εσύ, όμως, εσύ τι έκανες μετά την πρώτη νύχτα; Γιατί δε γύρισες; Ούτε μετά την πρώτη, ούτε τη δεύτερη, την τρίτη, την τέταρτη... ούτε την πρώτη βδομάδα, τον πρώτο μήνα... Ε; Δε μιλάς. Έναν μήνα σε περιμένα. Κάθε μέρα κοίταγα κατά τη μεριά του κάστρου και έλεγα, τώρα θα φανεί, τώρα θα γυρίσει, και θα τα ξεχάσουμε όλα, και θα ζήσουμε καλά κι αγαπημένα, θα κάνουμε παιδιά. Εσύ, όμως, δε φάνηκες. Σε γύρεψα στο κάστρο. Γύρεψα να δω την αρχόντισσα. Δε με δέχτηκε. Μου έστειλε τη δούλα της, την κακομούτσουνη την Πελαγία να μου παραγγείλει: “Ξεκουπίσου! Δεν έχουμε εδώ αυτό που ζητάς, ούτε έχεις δουλειά να ζητάς αυτό που δε σου ανήκει”. “Πώς δε μου ανήκει; Δε μας βλόγησε ο παπάς; Η κυρά δε μου την έδωσε; Αυτή δε μου είπε: ‘Παντρέψου τη, Φώτο. Είναι κορίτσι όμορφο και προκομμένο, ξέρει να υφαίνει και να κεντάει στον αργαλειό όσο καμιά άλλη, θα σου κά-

νει και ωραία παιδιά”’. Έτσι μου είχε πει η πανούργα η κυρα-Μαρία, κι εγώ την πίστεψα και δέχτηκα».

«Δεν έπρεπε να δεχτείς, δεν ήξερες ποια ήμουνα; Η μάνα σου...»

«Μην πιάνεις την άγια μάνα μου στο στόμα σου. Άγια τα κόκαλά της. Τι να ξέρω, δηλαδή; Πως βυζάξαμε το ίδιο γάλα; Και σαν τι μ’ αυτό; Αυτά είναι λόγια των παπάδων. Δε σε γέννησε η μάνα μου, δεν είσαι αδελφή μου. Ο διάβολος σε έβαλε στον δρόμο μου. Αλλά κι εσύ, κακούργα, που μου κάνεις την αθώα... Δεν ήσουνά όμως! Η κυρά σε πάντρεψε για να κρύψει τις πομπές σου. Δεν ήθελε άλλα μπάσταρδα στο κάστρο της, και εσύ, διαβόλου φύτρα, εσύ είπες: *Ας παντρευτώ τον βλάκα τον χωριάτη γιατί με βολεύει στην τωρινή περίσταση, και μετά μη με είδατε...*

»Με παντρεύτηκες ίσα για να κρύψεις τις πομπές σου. Ήσουνά γκαστρωμένη, έτσι δεν είναι; Από ποιον; Από τον γέρο αφέντη, ή από τον νιο; Βάνω στοίχημα πως ούτε η ίδια θα ξέρεις ποιανού είναι το μπάσταρδό σου. Θαρρείς, όμως, πως εγώ δεν τα έμαθα τα κατορθώματά σου; Στην αγκαλιά σου τα τίναξε ο γέρος, και ο νέος ήρθε και μας είπε: “Δικαίωμα της πρώτης νύχτας!” Παραμύθια για μικρά παιδιά. Ποιας πρώτης νύχτας; Πόσες νύχτες είχες περάσει μαζί του; Και με τον γέρο πόσες; Γι’ αυτό δεν ξαναγύρισες! Έπρεπε να το είχα καταλάβει τότε, αλλά ήμουν κοντός χωριάτης και πίστεψα την κυρά. Λάθος! Λάθος μου. Έτσι δεν είναι; Τι έχεις να πεις;»

Η φωνή του έμοιαζε κεραυνός. Η Ανέζα, μέσα από την χαράμαδα της πόρτας, τον είδε να απλώνει το τεράστιο χέρι του κατά τη μάνα· την άκουσε να βγάζει μια φωνή τρομαγμένου ζώου.

«Ατιμη, δε μιλάς; Δε σε πήρε στο κρεβάτι του ο άρχοντας χωρίς τη θέλησή σου, όπως νόμιζα. Με κορόιδεψες! Σε είχε από πριν αγαπητικιά. Έτσι εξηγούνται όλα. Έτσι εξηγείται γιατί δε γύρισες πίσω στον άντρα σου. Αν ήθελες, μπορούσες. Μπορούσες! Τόσες και τόσες είχαν χαρεί οι αφεντάδες πριν από τους άντρες τους, όλες όμως γυρίζανε την άλλη μέρα, άντε τη δεύτερη. Την ντροπή, όμως, τη δική μου κανείς άλλος δεν την είχε.

Να του πάρει ο άρχοντας τη νύφη και να μην του τη δίνει πίσω! Τον είχες αγαπητικό από πριν! Έπρεπε να το μαντέψω όταν ήθελε η κυρά να σε ξεφορτωθεί μάνι μάνι...»

Με κάθε κουβέντα η φωνή του δυνάμωνα.

Οι κραυγές της μάνας έφταναν ως έξω.

«Μη... Μη, όχι στην κοιλιά, μη... Όχι, όχι! Λυπήσου με... Αχ...»

«Γιατί να σε λυπηθώ; Με λυπήθηκαν εσύ; Εσύ που με ρεζίλευες και με έκανες να πάω στο μπάρκο για το χατίρι σου; Κάτσε καλά, μη σαλεύεις. Άντρας σου είμαι, έχω δικαιώματα. Να πάρω τώρα αυτό που μου χρωστάτε εσύ και ο αφέντης σου». Και αμέσως μετά ακούστηκε ο φοβερός κρότος – κάτι βαρύ έπεσε στο πάτωμα.

«Τρέχα να βρεις κανέναν από το χωριό να έρθει να βοηθήσει», ψιθύρισε με κομμένη φωνή η θεια-Πελαγία. Την ίδια ώρα ακούστηκε η κραυγή της μάνας.

Οι κραυγές ακούγονταν σε όλο τον δρόμο που έτρεχε η Ανέζα ξεφωνίζοντας για βοήθεια. Κανείς δεν την άκουσε, όλοι λείπανε στα χωράφια για τον θέρο. Μόνο τα σκυλιά, ακούγοντας τις φωνές της, άρχισαν και αυτά να γαβγίζουν.

Όταν γύρισε πίσω στο σπίτι ο άντρας είχε φύγει. Η μάνα ήταν ξαπλωμένη καταγής δίπλα στον πεσμένο αργαλειό – ένα κουβαράκι πάνω στα νήματα και στο πανί που ύφαινε· από δίπλα, η σαΐτα του αργαλειού ήταν ματωμένη. Από μια πληγή στον κρόταφο έτρεχε αίμα στα μαλλιά και στο χλωμό πρόσωπό της, τα ρούχα της ήταν σηκωμένα και βογκούσε. Ένα άλλο ρυάκι αίμα κυλούσε ανάμεσα στα πόδια της. Η θεια-Πελαγία προσπαθούσε να τη σηκώσει.

«Έλα, μάτια μου, έλα, κόρη μου, κάνε μια προσπάθεια να πάμε στο κρεβάτι, να σε περιποιηθώ, πάει, έφυγε ο τρισκατάρατος· έλα, καρδούλα μου, έλα».

«Έφυγε, θεια-Πελαγία, αλλά το κακό έγινε, πάει το παιδί...»

Η μάνα έκανε να σηκωθεί, το αίμα έτρεχε τώρα πιο πολύ.

«Μη λες κακό λόγο, μάτια μου, δεν ξέρεις ποτέ, άμα κάτσεις ακίνητη στο κρεβάτι, θα σταματήσει το αίμα. Έλα, κάνε ένα κουράγιο...»

Με κόπο την ξάπλωσε στο κρεβάτι.

Η Ανέζα έμεινε να κοιτάει, μην ξέροντας τι να κάνει. Τι έπρεπε να κάνει για να σταματήσει αυτό το αίμα που έτρεχε μέσα από τα πόδια της μάνας στα στρωσίδια; Έτρεξε κοντά της, της έπιασε το χέρι.

«Μάνα, μάνα...»

Έκλαιγε, της φίλαγε τα παγωμένα χέρια, προσπαθούσε να σκουπίσει το αίμα από το μέτωπό της, να το κάνει να σταματήσει.

«Μην κλαις, καρδιά μου, μην κλαις, Αγνούλα μου. Έλα κοντά μου, ξάπλωσε δίπλα μου να με ζεστάνεις, κρυνών...»

Ξάπλωσε δίπλα στη μάνα, την κράταγε σφιχτά μην της φύγει. Η θεια-Πελαγία γύριζε ένα γύρο, έφερνε πανιά, έφερνε βραστό νερό, έκανε ό,τι μπορούσε. Η μάνα βογκούσε μόνο.

«Η αμαρτία μου, η αμαρτία μου...» έλεγε κάθε τόσο. «Τι έφταιγε, όμως, το αθώο;»

«Πάψε, κόρη μου, μην κάνεις έτσι. Άμα θες, θα κάνεις άλλα, νέα είσαι. Όμως, τι τα θες τα παιδιά; Τι καλό είδες μέχρι τώρα;»

Η μάνα δεν της μιλούσε· βογκούσε μόνο.

«Είχε δίκιο...» είπε κάποια στιγμή.

«Δίκιο; Τι δίκιο;»

Η Πελαγία την κοίταγε με αγωνία: το αίμα δε σταμάταγε.

«Η κυρά τον κορόιδεψε. Εγώ, όμως, δεν ήξερα τι του είχε πει. Πολύ αργά έμαθα πως με πάντρευε και με ποιον, και της παράγγειλα τότε ότι αυτός ο γάμος δεν έπρεπε να γίνει. Εκείνη, όμως, δεν άλλαξε γνώμη, και εγώ τι να έκανα; Τι μπορούσα να κάνω; Τι έπρεπε να κάνω; Αχ Παναγία μου, συγχώρεσέ με την αμαρτωλή...»

«Τι τα θες και τα θυμάσαι τώρα, μάτια μου; Έτσι τα ήθελε η μοίρα. Τον Φώτο τον κακούργο θα λυπηθούμε τώρα; Τον κορόιδεψε η κυρά και άλλες κουταμάρες... Τι μου λες; Ας είχε το μυαλό του να μη δεχότανε. Τι περίμενε; Ένα κορίτσι όμορφο σαν ελόγου σου... πολύ του έπεφτε. Σιγά που δεν ήξερε. Ας μη

δεχότανε. Ήθελε, όμως, να πάρει την ωραία, να έχει να παινεύεται. Καλά να πάθει. Και στο κάτω κάτω, η κυρά δεν του είπε ψέματα. Το ξέρω, γιατί ήμουνα μπροστά. Μόνο τα χαρίσματα σου του είπε· και όταν με έστειλε να τον διώξω, ούτε τότε είπε ψέματα – σάματις ήξερε αυτή τότε πού ήσουνα;»

«Για να εκδικηθεί τον αφέντη και τον μακαρίτη τον άντρα της το έκανε η κυρα-Μαρία· το ξέρω, μου το είπε την ώρα που πήγαινα στην εκκλησιά. Τι να έκανα όμως; Ήταν αργά. Και πληρώνω εγώ από τότε τις αμαρτίες όλων μας...»

«Τι λες, κόρη μου, τι αμαρτίες; Τι πληρώνεις; Όλα θα περάσουν. Κάθισε ακίνητη και όλα θα περάσουν».

Η μάνα είχε κλειστά τα μάτια. Το πρόσωπό της ήταν σαν κερδί άσπρο· το αίμα από το κούτελο είχε σταματήσει τώρα, δόξα σοι ο Θεός.

«Κράτα με σφιχτά, Αγνούλα μου, κρυνώνω...» είπε πάλι κάποια στιγμή.

Η θεια-Πελαγία της έριξε μια αντρομίδα να σκεπαστεί, κι ας ήταν Θεριστής μήνας και έξω τα τζιτζίκια τούς παίρνανε τα αυτιά.

«Το ακούς το παιδί;» ρώτησε κάποια στιγμή η Πελαγία.

Η μάνα έγνεψε πως όχι.

Η γριά κούνησε το κεφάλι και αντισήκωσε την άκρη της αντρομίδας.

Τα στρωσίδια ήταν μούσκεμα, τα αίματα είχαν φτάσει ως εκεί που ήταν η Ανέζα.

Έξω ο ήλιος είχε χαμηλώσει. Σε λίγο θα γύριζαν οι δούλες από το ποτάμι και ο κόσμος από τα χωράφια. Μπορεί κάποια γυναίκα να ήξερε τίποτε καλύτερο να κάνει. Έτσι παραμύθιαζε τον εαυτό της η Ανέζα, κι ας κάτεχε πως καμιά δεν ήξερε καλύτερα από τη θεια-Πελαγία – αυτή φωνάζανε στα δύσκολα.

«Αγνούλα μου, πάρε το φυλαχτό μου, να το φοράς πάντα, να με θυμάσαι. Ποιος ξέρει, μπορεί εσύ να είσαι τυχερή και να σε βοηθήσει να βρεις το σόι της μάνας μου και του πατέρα μου», είπε με κόπο η μάνα.

Η Ανέζα έκανε όπως της είπε και έβγαλε από τον λαιμό της μάνας το φλουρί· αυτό που πάντα φορούσε στον λαιμό της.

Τώρα το έδινε στη δική της κόρη.

Η μάνα δεν ξαναμίλησε.

Η Ανέζα ήταν μόνη τώρα, με τη μάνα που κειτόταν με τα μάτια κλειστά, ασάλευτη, στο κρεβάτι. Αν έλειπαν τα μπλάβα σημάδια που είχε στο πρόσωπο και η τρύπα στο μηνίγγι, θα έλεγες πως κοιμόταν. Κοιμόταν, αλλά δε θα ξύπναγε πια. Η θεια-Πελαγία είχε φύγει από ώρα, είχε πάει να φωνάξει τον παπά, έτσι είπε – «δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε πια, μόνον ο Θεός». Την άφησε μόνη με τη μάνα, να της κάνει συντροφιά, να της κρατά το χέρι.

Το κρατούσε σφιχτά, μέχρι που το ένιωσε να γλιστράει μέσα στο δικό της. Έτσι γλίστρησε και η ψυχή της από αυτή τη ζωή στην άλλη.

Οι ίσκιοι είχαν μεγαλώσει, η νύχτα ερχόταν. Μια νύχτα χωρίς τη μάνα. Το σπίτι γέμισε γυναίκες. Πού βρέθηκαν όλες αυτές οι γυναίκες; Ποιος τις φώναξε; Τις έβλεπε να τριγυρνάνε με ύφος σοβαρό και μάτια περίεργα. Κάποιες κρατούσαν λαδοφάναρα και σηκώνοντάς τα ψηλά κοιτάγανε ένα γύρο κρυφοψιθυρίζοντας. Κάποιες άλλες έκαναν τον σταυρό τους και έφτυναν στον κόρφο τους. «Φονικό, φονικό!» άκουσε μια χοντρή ξεχτένιστη να λέει σιγανά σε μια άλλη δείχνοντας το μπλαβισμένο πρόσωπο της μάνας. Οι άλλες κουνούσαν το κεφάλι με συγκατάβαση – «ήμαρτον, Κύριε...»

Η Ανέζα δεν ήθελε να κοιτάνε έτσι τη μάνα της· δεν ήθελε να βλέπουν το πρόσωπό της με τα σημάδια του θανάτου, τα σημάδια από τα χτυπήματα του ξένου άντρα. Βιαστικά έβγαλε το σκουφάκι από τα μαλλιά της και το άπλωσε όπως μπορούσε στο πρόσωπο της μάνας, να μην το βλέπουν οι γυναίκες, να μη μιλάνε.

«Ααα... Ααα...» τις άκουσε να μουρμουρίζουν και να κοιτάνε δείχνοντας τα μαλλιά της, «του Σατανά, του Σατανά...» άκου-

σε πιο δυνατό τον ψίθυρο. Μια ξερακιανή, πιο θαρρετή από τις άλλες, πλησίασε και έκανε να σηκώσει το σκουφάκι να δει καλύτερα το πρόσωπο της μάνας. Η Ανέζα αγρίεψε. «Ασ' το κάτω!» είπε και της έδωσε μια στο χέρι. Η γυναίκα ξαφνιάστηκε, έκανε ένα βήμα πίσω, οι άλλες ξεφώνισαν: «Σατανά φύτρα!»

Δεν τους έδωσε σημασία. Αυτή τη μάνα της ήθελε να προφυλάξει από τα κακά βλέμματά τους, τι έλεγαν για εκείνη δεν την ένοιαζε. Τις είδε να γυροφέρνουν στην κάμαρα και να πέφτουν σαν τα γεράκια πάνω στα λιγοστά υπάρχοντά τους. Να δούνε, θέλανε, πώς ζούσε η μορτζα του άρχοντα, τι λούσα, τι πολύτιμα πράγματα, τι γιορντάνια, τι τζοβαίρικά είχε κρυμμένα στις κασέλες. Θα είχε σίγουρα, δεν μπορεί, θα της είχε χαρισμένα ο αφέντης χρυσαφικά και μεταξωτά, να τα βρουν, να τα ξετρουπώσουν... Κάποιες τολμηρές ανοίγανε τις κασέλες και πετάγανε έξω τα ρούχα, της μάνας και τα δικά της. Όσο δεν έβρισκαν αυτό που ήθελαν θύμωναν και άρπαζαν ό,τι βρισκανε και τα χώνανε μέσα στον κόρφο τους. Κάποιες άλλες κόψανε το πανί που ύφαινε η μάνα από τον αργαλειό, να το πάρουν και αυτό. Η τέχνη της ήταν ξακουστή, τι θα το έκανε τώρα πεθαμένη; Ας είχαν και αυτές οι τίμιες γυναίκες κάτι καλό...

Σαν γύρισε κάποτε η θεια-Πελαγία και τις είδε άρχισε να ξεφωνίζει.

«Αναθεματισμένες, δεν έχετε τον φόβο του Θεού; Η γυναίκα δεν κρύωσε ακόμα και εσείς πέσατε σαν τις κάργες! Ου να μου χαθείτε!»

Άρπαξε το καλό φόρεμα της μάνας, αυτό με τις χρυσοκλωστές που της είχε φέρει ο άρχοντας από την Τζένοβα, από τα χέρια εκείνης που ήθελε να σηκώσει το σκουφάκι από το πρόσωπό της.

«Πάρε τα βρομερά χέρια σου από τα ρούχα της πεθαμένης! Αλίμονό σου τι θα πάθεις αν μάθει ο αφέντης πως άπλωσες χέρι στα πράγματά της», της φώναξε.

Η γυναίκα ξαφνιάστηκε για λίγο και έκανε πίσω, οι άλλες όμως δεν έδωσαν σημασία στις απειλές της και συνέχισαν το ανόσιο έργο τους.

«Τι κάνεις έτσι, κυρα-Πελαγία, τι χρειά έχει τώρα τα λούσα η πεθαμένη;» ξεθάρρεψε και απάντησε με αναίδεια η γυναίκα.

«Άσε να γυρίσει πρώτα ο αφέντης... απ' ό,τι λένε τον έχουνε στριμώξει για τα καλά...» πρόσθεσε με ύφος πολύξερο μία που της έλειπαν τα μισά μπροστινά δόντια, και οι άλλες χαχάνισαν χωρίς να σταματήσουν το ψάξιμο και τη λεηλασία.

Δε φοβόντουσαν. Τι να φοβηθούν; Τη γριά ή την Ανέζα, ένα παιδί;

Εκεί απάνω ήρθε και ο παπάς με ένα παπαδοπαιδί που κρατάγε σκεπασμένο το δυσκοπτήριο. Μόλις τον είδαν οι γυναίκες μαζεύτηκαν. Κάποιες έτρεξαν να του φιλήσουν το χέρι. Αυτός σοβαρός και αμίλητος πλησίασε το κρεβάτι.

«Ήρθα αργά, ως φαίνεται», είπε μόνο και έκανε τον σταυρό του.

Οι γυναίκες και η Ανέζα κάνανε τον σταυρό τους, με τον σωστό τρόπο. Ο παπάς γύρισε στην Πελαγία.

«Αργά με φώναξες, κυρά μου», ξαναείπε. Η φωνή του ήταν αυστηρή.

«Δεν πρόκανα η έρμη, παπά μου. Όταν έφυγα ήταν ακόμα ζωντανή η δυστυχημένη, και εσύ έλειπες. Τώρα πρέπει να κανονίσουμε για την κηδεία».

«Ποια κηδεία; Δεν μπορώ να την κηδέψω σαν χριστιανή, ήταν μια αμαρτωλή που δεν πρόλαβε καν να μετανοήσει. Όταν με φώναξες νόμισα πως θα πρόφταινα να την εξομολογήσω και να συχωρεθούν οι αμαρτίες της. Τώρα ο Σατανάς έχει πάρει την ψυχή της, δεν μπορώ να κάνω τίποτε. Φώναξε τον φραγκόπαπα, να τη θάψει άμα θέλει αυτός».

«Τι λες, παπά μου; Τι λες ότι ήταν αμαρτωλή; Πιο καλή γυναίκα από αυτή δεν έγινε· δεν υπήρχε φτωχός και άρρωστος που να μην τον συμπονέσει, να μην τον βοηθήσει. Ξέρεις πόσους και πόσους είχε σώσει που θα έπρεπε κανονικά να τιμωρηθούν, να μπουν στη φούρκα; Αυτή, όμως, τους λυπόταν και παρακαλούσε τον αφέντη, και αυτός για το χατίρι της τους συχωρούσε. Και τι μου λες να φωνάξω τον φραγκόπαπα; Τι δουλειά έχει αυτός; Η

κακορίζικη, σε μοναστήρι μεγάλωσε, Ορθόδοξο μοναστήρι. Ορθόδοξη ήτανε, σαν εμάς βαφτισμένη και μυρωμένη ήτανε. Και τον σταυρό της τον έκανε, και το Πιστεύω το έλεγε με τον σωστό τρόπο. Σώσε την ψυχούλα της, πάτερ μου, σώσε την, και ο Θεός θα σε ανταμείψει...» Και με τα λόγια αυτά του έβαλε κάτι στο χέρι.

Ίσως ήταν αυτό που έκανε τον παπά να αλλάξει γνώμη, ίσως τα παρακάλια και αυτά που του είπε η Πελαγία, όμως στο τέλος υποχώρησε και διάβασε τη ευχή της συγχώρησης και συμφώνησε να γίνει η κηδεία την επόμενη μέρα.

«Ήσυχια και σεμνά, όμως, όχι φωνές και μοιρολόγια», τόνισε φεύγοντας.

Τη θάψανε στην άκρη του νεκροταφείου, ξέχωρα από τους άλλους νεκρούς. «Άμα θα γυρίσει με το καλό ο άρχοντας θα της φτιάξει μνημείο όπως της πρέπει», είπε για παρηγοριά η Πελαγία – ίσως και για να παρηγορηθεί η ίδια, όταν είδε τον καμπούρη τον νεκροθάφτη να μπήγει έναν ξύλινο σταυρό πάνω στο χώμα για να σημαδέψει τον φτωχικό τάφο της μάνας.

II

Είχαν φύγει όλοι. Είχαν μείνει μόνες στον τάφο της μάνας η Θεία-Πελαγία και η Ανέζα. Το κορίτσι χάιδευε τα λιγοστά λουλούδια που ήταν ριγμένα πάνω στο φρεσκοσκαμμένο χώμα και έλεγε πως χάιδευε τη μάνα του· η Θεία-Πελαγία λιβάνιζε και μουρμούριζε ακαταλαβίστικους ψαλμούς. Κάποια στιγμή σήκωσε το κεφάλι, κάτι θυμήθηκε.

«Σύρε, κόρη μου, στην εκκλησιά, να δεις μην είναι ο παπάς ακόμα μέσα. Ξέχασα, η έρμη, να συνεννοηθώ μαζί του για τα τριήμερα που είναι αύριο».

Μηχανικά σηκώθηκε η Ανέζα και τράβηξε κατά την εκκλησιά, όταν όμως έφτασε έξω από τον νάρθηκα άκουσε φωνές που

έρχονταν από μέσα. Κάποιοι μιλούσαν ψιθυριστά. Η μια φωνή ήταν γυναικεία· η άλλη αντρική. Κοντοστάθηκε. Νόμισε πως ο παπάς θα εξομολογούσε ή θα μάλωνε καμιά γυναίκα, η φωνή όμως δεν ήταν του παπά. Αυτή η φωνή που ακουγόταν ήταν διστακτική, όχι αυταρχική σαν εκείνου. Εκεί που στεκόταν δεν μπορούσε να δει ποιοι μιλάγανε, και δεν ήθελε να πλησιάσει περισσότερο, ίσως να μην έπρεπε. Ξάφνου, η φωνή της γυναίκας ακούστηκε καθαρά, φωνή θυμωμένη.

«Τι φοβάσαι, χριστιανέ μου, σου το είπα και σ' το ξαναλέω, φόβος δεν υπάρχει. Ποιος, μωρέ, να μας πάρει είδηση; Ποιος σκοτίζεται για το μπάσταρδο; Μόνο του θα είναι στο σπίτι. Ο άρχοντας λείπει, ποιος θα νοιαστεί για δαύτο; Θες να χάσουμε την ευκαιρία; Φουστάνια φοράς και φοβάσαι; Μόνο το σφέρο μας να σκέφτεσαι...»

«Δε φοβάμαι, γυναίκα, τι με πέρασες; Αλλά να... αμαρτία είναι. Το έρμο έχασε τη μάνα του, να το παραδώσουμε τώρα στους πειρατές...»

«Μπα, μου έγινες και ψυχοπονιάρης τώρα στα ύστερα; Τι σε νοιάζει εσένανε για το μπάσταρδο; Σ' το είπα και σ' το ξαναλέω, θα πληρωθούμε καλά. Ο Φώτος πάντα πληρώνει. Λίγα μας έδωσε που του φανέρωσα πού είναι η γυναίκα του; Θα του πάμε και το παιδί. Για να το ζητάει, πού ξέρεις, μπορεί και να είναι δικό του, και να πληρώσει καλά. Τι φόβο έχουμε;»

«Αν μας δει κανένας... άσε που μπορεί και να έχει βρικολακιάσει η πεθαμένη, ποιος ξέρει...»

«Τι μου λες τώρα, ποιος να βρικολακιάσει; Πάει, τη θάψαμε, με παπά και όλα τα σχετικά. Κάνε τον σταυρό σου, χριστιανέ μου, και ποιος να μας δει;»

«Οι δούλες; Θα μας δουν οι δούλες και θα μας μαρτυρήσουν».

«Οι δούλες πάνε, φύγανε. Πήραν ό,τι πήραν και μην τις είδατε· και καλά κάνανε, το μπάσταρδο θα φυλάγανε; Ούτε στην κηδεία δεν τις είδαμε».

«Και η γριά;»

«Μη μου πεις πως φοβάσαι τη γριά την Πελαγία! Καλά λέω,

φουστάνια να φόραγες καλύτερα! Πάψε να φοβάσαι. Σαν γείρει το φεγγάρι, τότε που θα είναι σκοτεινά, πάμε και το βουτάμε· αλλά και αν μας δει κανένα μάτι, θα πούμε πως, σαν γειτόνοι που είμαστε, ήρθαμε να δούμε αν έχει χρεία σε κάτι το ορφανό, γιατί ακούσαμε θόρυβο και κλάματα».

«Καλά, θα πω και του Θανάση να έρθει να βοηθήσει...»

«Τι έκανε, λέει! Τι τονε θέλεις τον Θανάση; Δεν μπορείς μόνος σου να κουμαντάρεις ένα παιδί; Ορίστε μας! Ως φαίνεται, του το μαρτύρησες πάλι του χαμένου του φίλου σου. Καλός είσαι και του λόγου σου. Πού ξέρεις τι κάνει τώρα ο Θανάσης; Θα μπекρουλιάζει στο καπηλειό και μπορεί να τα έχει κιόλας φανερώσει όλα πάνω στο μεθύσι του. Θα μας κάψει ο φίλος σου καμιά ώρα, χριστιανέ μου! Άσε που θα γυρεύει και μερτικό από κείνα που θα μας δώσει ο Φώτος... Κουκούτσι μυαλό δεν έχεις. Αν δεν είχες εμένα, κακομοίρη μου, να νοιάζομαι για το συφέρο μας, θα μας άφηνες να ψοφάμε στην πείνα».

«Δεν ξέρω τι λες εσύ, ο Θανάσης είναι πάντως φίλος...»

Τρομάρα μαύρη έπιασε την Ανέζα. Ζαλάδα τής ήρθε, έχανε το φως της, όλος ο κόσμος γύρισε ανάποδα. Για εκείνη μιλάγανε. Να την πιάσουν, να την παραδώσουν στον τρισκατάρατο τον φονιά της μάνας της θέλανε. Και σαν την έπαιρνε στα χέρια του ο τρισκατάρατος ο Φώτος τι θα την έκανε; Θα την πούλαγε, ή θα τη σκοτώνε; Ποιος ξέρει τι την περιμένε. *Παναγία Θεοτόκος, βοήθα!* Το έβαλε στα πόδια – ευτυχώς παρά την ταραχή της δεν έκανε θόρυβο και δε μαρτυρήθηκε.

Η θεια-Πελαγία μόλις την είδε έβαλε τις φωνές.

«Ε, τι έγινες και χάθηκες, δεν τον βρήκες τον παπά;»

Να της πει ή να μην της πει τι άκουσε; Καλύτερα να της πει, κάτι θα ξέρει να τη συμβουλευσει.

«Θεια-Πελαγία, δε βρήκα τον παπά, άκουσα όμως κάτι κουβέντες και τρώμαξα».

«Σαν τι άκουσες, δηλαδή;»

Της τα διηγήθηκε όλα όπως τα άκουσε.

«Παναγιά Παρθένα, βοήθα μας! Τι είναι αυτά που μου λες, παιδάκι μου; Σήκω γρήγορα να κρυφτούμε από τους κακούργους, και από τον φονιά τον Φώτο».

Και χωρίς δεύτερη κουβέντα την άρπαξε από το χέρι και σαν να μην ήταν τόσων χρόνων γιριά την τράβηξε μέσα από τα μνήματα κατά την άκρια του νεκροταφείου, εκεί που φύτρωναν τα βάτα και τα κυπαρίσσια που οριζανε τον χώρο των ζωντανών από των νεκρών. Εκεί μόνο στάθηκε πίσω από έναν θάμνο και κάθισε κατάχαμα λαχανιασμένη και της έκανε νόημα να κάνει κι εκείνη το ίδιο.

«Κάτσε εδώ λίγο να κρυφτούμε, μη βγούνε από την εκκλησιά και μας δούνε οι καταραμένοι. Κάτω το κεφάλι σου, μαζώξου, να μη φαίνεσαι πίσω από τα θάμνα».

Μείνανε κρυμμένες ώσπου είδαν δύο φιγούρες να βγαίνουν με προσοχή από την εκκλησιά. Η Ανέζα γνώρισε τη γυναίκα, ήταν εκείνη που ήθελε να δει το πρόσωπο της μάνας και που είχε αντιμιλήσει στη θεια-Πελαγία. Τους είδαν να παίρνουν τον δρόμο για το χωριό, από την αντίθετη πλευρά που ήταν κρυμμένες.

Δόξα σοι ο Θεός, προς το παρόν δεν κινδύνευαν.

Έκανε να σηκωθεί – ήθελε να φύγει, να τρέξει, να πάει σπίτι της, να κλειδώσει, να αμπαρώσει, να μην τη βρουν οι κακούργοι. Η θεια-Πελαγία, όμως, δεν την άφησε· την τράβηξε απότομα πίσω στη θέση της.

«Πού πας, συφοριασμένο; Κάτσε κάτω. Μπορεί να φύγανε αυτοί, δεν ξέρουμε, όμως, αν δεν είναι κι άλλοι παρακει να παραφυλάνε... Περίμενε να νυχτώσει πρώτα».

Μείνανε κρυμμένες ώρα πολλή. Η Ανέζα ένιωθε βελόνες να της τσιμπούν τα πόδια, όμως από τον φόβο δε σάλευε. Στο τέλος, όταν πια είχε απελπιστεί πως θα βγαίνανε ποτέ από την κρυψώνα τους, η θεια-Πελαγία της ψιθύρισε στ' αντί πως ήταν εντάξει να φύγουν.

Προσεκτικά βγήκαν από το νεκροταφείο, δεν πήραν όμως τον δρόμο για το σπίτι, αλλά την ανηφόρα κατά το βουνό.

«Πού πάμε, θεια-Πελαγία; Δεν πάμε σπίτι μας;»

«Τι λες, παιδάκι μου; Δεν τους άκουσες; Θα έρθουν να σε πάρουνε. Πρέπει να φύγεις. Να κρυφτείς».

«Και πού να πάω, θεια; Δεν ξέρω πού να πάω. Πάρε με μαζί σου στο κάστρο, να είμαι με τον αδελφό μου, δε γίνεται;»

«Α πα πα, παιδάκι μου, ούτε να το σκεφτείς πως μπορώ να σε πάρω μαζί μου στο κάστρο. Πρώτα απ' όλα, τώρα όλες οι πόρτες είναι κλειδωμένες και δεν μπορούμε να μπούμε. Αλλά και να μπορούσαμε, ποτέ δε θα σε πήγαινα εκεί. Θα ήταν σαν να σε έριχνα στο στόμα του λύκου. Δεν την ξέρεις τι μπορεί να κάνει αυτή η κυρα-Κρέουσα. Το ίδιο κακιά –και χειρότερη– με την κυρα-Μαρία. Το είχε η μοίρα της μάνας σου να μην την αγαπούνε οι γυναίκες. Η Κρέουσα μισεί τη μάνα σου, και δεν αγαπάει κι εσένα. Δε θα διστάσει να σε πετάξει στους δρόμους. Άσε που δε θα το έχει σε τίποτε να πει πως εσύ τη σκότωσες τη μάνα σου, για να ξεφορτωθεί κι εσένα... Α πα πα! Πρέπει να κρυφτείς κάπου, να μην ξέρει κανείς πού θα σε βρει, κανείς να μην ξέρει πού θα πας. Όλοι στο χωριό να νομίζουν ότι το έσκασες μόνη σου, ότι σάλεψε ο νους σου τώρα που έχασες τη μάνα σου, και το έσκασες».

Είχε δίκιο η θεια-Πελαγία. Η γυναίκα του αφέντη ήξερε τη σχέση της μάνας με τον άντρα της, και ζήλευε. Ζήλευε και για το γεγονός ότι η μάνα τού είχε δώσει τρεις γιους, ενώ εκείνη μόνο αποβολές έκανε. Φοβόταν και ζήλευε η κυρα-Κρέουσα, φοβόταν πως σαν ερχόταν η ώρα και πέθαινε κάποτε ο αφέντης, θα κληρονομούσε τη βαρονία ο γασμούλος ο Τζιοβάνι. Είχε δίκιο η θεια-Πελαγία, η κυρά δε θα την ήθελε στο κάστρο.

«Ο αφέντης, όμως...» πήγε να πει η Ανέζα, αλλά η θεια-Πελαγία τη διέκοψε.

«Ο αφέντης λείπει, ούτε ξέρουμε πότε και αν θα γυρίσει, ξεχνάς πως έχουμε πόλεμο; Ως τότε κάνει εκείνη κουμάντο. Άμα γυρίσει ο αφέντης με το καλό, τότε βλέπουμε...»

Ο αφέντης... Πού ήταν ο αφέντης; Ποιος μπορούσε να πει πότε θα γύριζε; Πότε τελειώνει ένας πόλεμος και πότε αρχίζει ένας άλλος;

Πόλεμοι και αναταραχές, μάχες μικρές και μεγάλες, Γραικοί εναντίον Φράγκων, Φράγκοι μεταξύ τους, πειρατές, Ναβαρραίοι εναντίον όλων, Γενουάτες, Βενετοί, πότε με τη μια πλευρά πότε με την άλλη. Οι άρχοντες κάθε περιοχής άλλαζαν κάθε τόσο, όπως όταν παίζουν τα παιδιά και ο κερδισμένος παίρνει του χαμένου τα παιχνίδια. Πόλεις, χωριά, κτήματα, ζώα, άνθρωποι περνούσαν στη δικαιοδοσία ενός άρχοντα για να αλλάξουν αφεντικό ξανά και ξανά, ανάλογα με τις συμφωνίες, τους γάμους και τις συγγένειες των αρχόντων. Κάθε τόσο και ένας πόλεμος, κάθε τόσο και μια μάχη.

Αλλά και πότε ήταν ήσυχος αυτός ο τόπος; Από τότε που θυμόταν η Ανέζα τον εαυτό της πάντα για πολέμους και μάχες άκουγε. Ο τόπος λέγανε πως κάποτε ανήκε όλος στον Πρίγκιπα της Αχαΐας, μετά όμως από πολέμους, επιδρομές αλλοφύλων, αλλά και γάμους και ανταλλαγές φέουδων, η εξουσία των Φράγκων περιορίστηκε. Στου Μυζηθρά το κάστρο –κάποιοι το έλεγαν *Σπάρτη*– υπήρχε άρχοντας των Ρωμαίων –*Δεσπότη* τον έλεγαν– και αυτός είχε καταφέρει να πάρει τα μεγαλύτερα φέουδα των Φράγκων. Βενετοί ήταν στη Μοθώνη και την Κορώνη.

Ο δικός τους αφέντης, που ήθελε να λέγεται Πρίγκιπας όλης της Αχαΐας, ο βαρόνος Κεντυρίων Ζαχαρία διαφέντευε τα κάστρα της Αρκαδιάς, της Γλαρέντζας και της Χαλανδρίτσας. Πάντα σε πόλεμο μπλεγμένος ήταν. Κάθε τόσο έφευγε, και άγνωστο πότε θα γύριζε. Τον θυμόταν η Ανέζα σιδερόφρακτο, πάνω στο άλογό του, να περνάει την πύλη του Κάστρου της Αρκαδιάς πίσω από το φλαμπουράρη του, με τους ιππότες και τους στρατιώτες του. Θυμόταν πόσο της έσφιγγε το χέρι η μάνα που, γερτή στην πόρτα του σπιτιού τους, τον ξεπροβόδιζε με το βλέμμα από μακριά κάθε φορά που έφευγε. Ύστερα έμπαινε μέσα και για μέρες δεν έβγαινε έξω από την πόρτα· σκυμμένη πάνω στον αργαλειό της, σαν άλλη Πηνελόπη, ύφαινε και κένταγε τα

περίφημα υφαντά της, αυτά που όλοι θαυμάζανε· και η Ανέζα, με την καρδιά βαριά, την έβλεπε αμίλητη, με μάτια κόκκινα από το κλάμα, να σφίγγει τα χείλη και να μη γελάει, να μην τραγουδάει – για μέρες... κάποτε και μήνες· να ζει περιμένοντας ένα μήνυμα του αφέντη ότι είναι καλά. Και τότε, σαν το έπαιρνε, χαμογελούσε και τραγουδούσε πάλι, και έλαμπε ξανά ο ήλιος στο σπίτι.

Έτσι ήταν ο αφέντης – έφευγε, ερχόταν, χωρίς κανείς να τον περιμένει. Τούτη τη φορά έλειπε πέντε μήνες. Η μάνα τού είχε στείλει μήνυμα για την καινούργια εγκυμοσύνη της και εκείνος της έστειλε με έναν αγγελιαφόρο δώρο ένα βαρύ, χρυσό δαχτυλίδι και ένα γράμμα. Της έλεγε πόσο ευτυχισμένο τον έκανε με το νέο και πως, αφού ο Θεός αποφάσισε να πάρει κοντά του τα δύο αγγελοúδια, τον Ματέο και τον Στέφανο, τώρα τους έστελνε άλλο ένα παιδί να πάρει τη θέση τους. «Γιατί εκτός από τον Τζιοβάνι μας πρέπει να έχω πολλούς γιους να εξασφαλίσω τη βεβαιότητα». Έτσι έγραφε, παραλείποντας, βέβαια, να αναφέρει πως όσο φρόντιζε να σπέρνει παιδιά στη μάνα, άλλο τόσο δεν παραμελούσε το καθήκον του και απέναντι στη νόμιμη σύζυγό του, που και πάλι περίμενε παιδί – να έδινε ο Θεός να γεννιόταν ζωντανό αυτή τη φορά, και να ήταν αγόρι.

Η μάνα τα ήξερε όλα αυτά, είχε όμως διαβάσει με χαρά το γράμμα στη θεια-Πελαγία, και η Ανέζα το είχε ακούσει. Είχε πληγωθεί τότε πολύ – ήταν φανερό, όχι πως είχε αμφιβολίες, ότι ο αφέντης δε τη λογάριζε την ίδια μέσα στα παιδιά του. Η μάνα, όμως, αγαπούσε τον αφέντη και τα δεχόταν όλα· και όλα του τα συγχωρούσε· ακόμα και το ότι κοιμόταν και με τη γυναίκα του, και ας την πονούσε αφάνταστα αυτό. Τον δικαιολογούσε λέγοντας πως είχε καθήκον να το κάνει σύμφωνα με τους ορισμούς της Εκκλησίας. Δεχόταν ταπεινά τη θέση της ερωμένης, εκείνης που δεν επιβάλλουν οι νόμοι και οι κανόνες της Εκκλησίας, αλλά οι νόμοι της καρδιάς.

Χαμογελούσε μυστικά, χώνοντας το γράμμα στον κόρφο της δίπλα στην καρδιά της και χαϊδεύοντας το παιδί που κοιμόταν

στην κοιλιά της – το παιδί που κρυφά το ήθελε κορίτσι, και ποτέ δε γεννήθηκε.

Η Ανέζα ξανάρχισε να κλαίει. Ποιος θα την αγαπήσει τώρα, ποιος θα τη φιλήσει, ποιος θα την πει «Αγνούλα μου», ποιος θα της χτενίσει τα μαλλιά; Δώδεκα χρόνων, ορφανή. Χωρίς μάνα, χωρίς πατέρα, χωρίς αδέρφια.

«Μακριά πρέπει να φύγεις», συνέχισε η θεια-Πελαγία. «Ούτε ο καταραμένος ο Φώτος πρέπει να μάθει πού είσαι, ούτε οι σπιούνοι του».

Τα λόγια της τρώμαξαν το κορίτσι. Σαν κακό πνεύμα, σαν τον Οξαποδώ, σαν τον Βελζεβούλη έβλεπε τον Φώτο, τον φονιά της μάνας.

«Δε θα τον κυνηγήσουν να τον πιάσουν, θεια, να τον βάλουν στη φούρκα, να τον κρεμάσουν για το κακό που έκανε στη μάνα;»

«Γιατί να τον κυνηγήσουν; Ποιος τον είδε να μπαίνει σπίτι σας; Ποιος τον είδε να σκοτώνει τη μάνα σου; Μόνο εσύ κι εγώ. Κανείς άλλος».

«Άμα τους πούμε τι έγινε;»

«Τώρα κάτι μου λες! Ποιος θα πιστέψει αυτά που λέει ένα παιδί δώδεκα χρονών και μια γριά που όλοι την έχουν για ξεμωραμένη;»

«Και πού θα πάμε;»

«Στη σπηλιά της μάγισσας. Περπάτα τώρα, έχουμε δρόμο να κάνουμε».

Η μάγισσα και η σπηλιά της.

Όλος ο κόσμος την ήξερε και τη φοβόταν τη μάγισσα: ένα πλάσμα αλλόκοτο, που γύριζε στα χωριά και πουλούσε βότανα και γιατρικά. Οι παπάδες –ο Ορθόδοξος και οι Φράγκοι– της έριχναν ανάθεμα και μάλωναν τους ανθρώπους λέγοντάς τους να μην την πλησιάζουν, γιατί ήταν αφορεσμένη και θα τους έκαιγε ο Θεός. Ο κόσμος, όμως, και ιδιαίτερα οι γυναίκες, σαν είχαν ανάγκη, σ' εκείνη κατέφευγαν. Ήξερε όλα τα βότανα και

όλα τα φάρμακα που γιάτρευαν κάθε αρρώστια, ακόμα και διαγκώματα φιδιών και σκορπιών, και ήξερε και εκείνα που βοηθούσαν τις άτεκνες από χρόνια να κάνουν παιδιά.

Η μάγισσα έμενε σε μια σπηλιά πάνω στο βουνό. Κανείς δεν τολμούσε να πάει προς τα κει, λέγανε πως γίνονταν παράξενα πράγματα εκεί πάνω.

Αν και ήταν Θεριστής μήνας και αργούσε να σκοτεινιάσει, ο δρόμος ήταν μακρύς και τις πήρε η νύχτα. Η θεια-Πελαγία που ήξερε τα μονοπάτια πήγαινε μπροστά και η Ανέζα, με την καρδιά γεμάτη λύπη και φόβο, ακολουθούσε. Άκουγε τις κουκουβάγιες και τα νυχτοπούλια και της φαινόταν πως κι εκείνα έκλαιγαν μαζί της. Κάθε τόσο ένα αγρίμι –τσακάλι, αλεπού, λαγός– πεταγόταν μέσα από τους θάμνους κυνηγώντας, ή κυνηγημένο, και τρώμαζε την Ανέζα. Οι ίσκιιοι της νύχτας, τα σχήματα των δέντρων και των βράχων όλα έμοιαζαν τρομερά, της φαινόταν πως την απειλούσαν· και αν καμιά φορά το ρούχο της σκάλωνε σε κάποιον θάμνο με αγκάθια, τότε η καρδιά της πήγαινε να σπάσει· θαρρούσε πως ήταν τα χέρια των κακούργων που την τραβούσαν κοντά τους. Κάποτε βγήκε το φεγγάρι ολόγιομο και φώτισε τον τόπο σαν μέρα, και τότε η καρδιά της Ανέζας πήρε να ησυχάζει κάπως, αν και όλα γύρω της έμοιαζαν σαν να ανήκαν σε έναν άλλον τόπο, σε μια χώρα ονείρου.

Κάποτε φτάσανε σ' ένα ξέφωτο. Η θεια-Πελαγία στάθηκε και έκανε κάτι παράξενο. Τρεις φορές έκανε την κουκουβάγια, ύστερα φώναξε δυνατά «Ίσις Πελαγία θάλασσες κυβερνά, καράβια διαφεντεύει», και τότε από μια σπηλιά κρυμμένη πίσω από θάμνους ακούστηκε σαν απάντηση μια δυνατή φωνή που είπε: «Ο Μέγας Παν ζει». Τρεις φορές το είπε και τρεις φορές επανέλαβε η θεια-Πελαγία τα δικά της. Ύστερα η θεια-Πελαγία προχώρησε προς την είσοδο της σπηλιάς αφήνοντας την Ανέζα μόνη απέξω και ορκίζοντάς τη να μην το κουνήσει από τη θέση της, ούτε να μπει μέσα στη σπηλιά για κανέναν λόγο.

Ούτε ήξερε να πει η Ανέζα πόσο έμεινε έξω να κρούνει και

να φοβάται. Το φεγγάρι ολόγιομο, κατακόκκινο σαν ματωμένο, πήγαινε προς τη δύση του κάνοντας τις σκιές του δάσους πιο έντονες. Περίμενε να ακούσει τους ήχους της νύχτας μέσα στο δάσος, τις φωνές των αγριμιών και της κουκουβάγιας που τις συνόδευαν ως το ανέβασμα στη σπηλιά, όμως εδώ επικρατούσε σιγή. Κάθε ήχος της φύσης είχε σταματήσει, μια αφύσικη ησυχία είχε απλωθεί. Μόνο μέσα από τη σπηλιά άκουγε να βγαίνουν περιέργοι ήχοι, μουσική φλογέρας και τραγούδια περιέργα με λόγια που άλλα καταλάβαινε και άλλα όχι, και μαζί φωνές ανθρώπων, «Παν, Παν», και άλλες, πάλι, να απαντάνε «Ο Μέγας Παν ζει». Τρόμος την είχε πιάσει.

Πού την είχε φέρει η θεια-Πελαγία; Ποιος ξέρει τι ξόρκια, τι μάγια έκαναν μέσα στη σπηλιά. Να ήταν και η θεια-Πελαγία μάγισσα; Ποιοι άλλοι ήταν μαζί τους; Η περιέργεια την έτρωγε. Πλησίασε αθόρυβα και κρυμμένη πίσω από τους θάμνους που έκρυβαν την είσοδο κοίταξε μέσα. Αυτό που είδε την πάγωσε. Στη μέση της σπηλιάς έκαυγε δυνατή φωτιά και σκιές –ανθρώπων, ζώων, δεν μπορούσε να πει τι ακριβώς ήταν– προβάλλονταν στους βράχους. Άκουγε φωνές ακατανόητες, άκουγε ύμνους, έτσι της έμοιαζαν, αλλά και βελάσματα ζώων. Τρόμαξε. Γύρισε πίσω στη θέση της. Κουλουριάστηκε στη γη σκεπάζοντας με τα χέρια τα αυτιά της να μην ακούει. Στο τέλος νίκησε η κούραση και την πήρε ο ύπνος· έτσι, δεν ήξερε να πει αν ό,τι είχε ακούσει τη νύχτα το άκουσε στ' αλήθεια ή το είδε στον ύπνο της. Πάντως, ποτέ στη ζωή της δε μίλησε γι' αυτά που είδε, τα καταχώνιασε στις πιο βαθιές πτυχές της μνήμης.

Είχε χαράξει πια σαν βγήκε η θεια-Πελαγία από τη σπηλιά μαζί με μια άγνωστη γυναίκα.

«Αυτή είναι;» ρώτησε η ξένη δείχνοντας την Ανέζα. Η θεια-Πελαγία κούνησε το κεφάλι της. Έμοιαζε συλλογισμένη. Η ξένη πλησίασε και έσκυψε πάνω από την Ανέζα. Αυτή ήταν η μάγισσα; Τίποτε στην εμφάνισή της δεν ταίριαζε με τις περιγρα-

φές που της έκαναν. Δεν ήταν παρά μια γυναίκα μεγάλη στην ηλικία, αλλά δε θα μπορούσες να την πεις γριά. Το πρόσωπό της δεν είχε ηλικία· ούτε πολλές ρυτίδες, ούτε κρεατοελιές· ούτε δόντια της έλειπαν. Το σώμα της ίσιο σαν λαμπάδα, χωρίς καμπούρα. Δε φορούσε κουρέλια, μόνο ένα σοβαρό ρούχο στο χρώμα των κρεμμυδιών, χωρίς στολίδια. Το μόνο χαρακτηριστικό πάνω της που την έκανε να ξεχωρίζει ήταν τα μάτια της. Απίστευτα λαμπερά, διάφανα σαν τα νερά της θάλασσας, έμοιαζαν να κοιτάνε μέσα στο βάθος της καρδιάς σου. Η μάγισσα άπλωσε το χέρι και παραμέρισε τα μαλλιά από το μέτωπο της Ανέζας, άγγιξε απαλά το γαλάζιο σημάδι που είχε στον αριστερό κρόταφο, αυτό που η μάνα πάντα φρόντιζε να έχει κρυμμένο κάτω από το σκουφάκι που της φορούσε στα μαλλιά.

«Έχει το αστέρι. Θα περάσει δύσκολα, αλλά έχει το αστέρι... θα γυρίσει», είπε μόνο· και ύστερα γύρισε την πλάτη και μπήκε πάλι στη σπηλιά της.

«Θα μείνεις εδώ λίγο καιρό, μέχρι να γυρίσει ο αφέντης», είπε η θεια-Πελαγία, και η Ανέζα δεν είπε τίποτε, κρατούσε το κεφάλι σκυμμένο στο χώμα.

Όσο κι αν η γυναίκα δεν είχε τίποτε πάνω της που να σε φοβίζει, εντούτοις η Ανέζα δεν ήθελε να μείνει μαζί της. Οι εντυπώσεις της νύχτας ήταν ακόμα ζωντανές.

Η θεια-Πελαγία βλέποντας το ύφος της την καθησύχασε.

«Μη φοβάσαι. Η Μερόπη θα σε φροντίσει. Δεν είναι κακιά, μόνο αλλιότιχη, γι' αυτό τη φοβάται ο κόσμος».

Το κορίτσι δεν μπόρεσε να κρατηθεί – όσο και αν ήθελε να φανεί γενναία, δεν μπόρεσε. Την πήραν τα κλάματα. Είχε χάσει τη μάνα της, δεν είχε σπίτι, και τώρα της έλεγαν πως έπρεπε να μείνει με μια μάγισσα σε μια σπηλιά όπου γίνονταν τρομερά πράγματα.

«Μην κλαις άλλο, παιδάκι μου, δεν κάνει. Δεν αφήνεις την ψυχή της μανούλας σου να ησυχάσει. Θα περάσεις καλά εδώ, για λίγο μόνο θα μείνεις. Έχε μου εμπιστοσύνη, ξέρω τι κάνω», την κανάκεψε η θεια-Πελαγία.

«Μου ορκίζεσαι πως θα με πάρεις πίσω σαν γυρίσει ο αφέντης;»

«Θα σε πάρω, μάτια μου. Θα τον κάνω να σε πάρει».

Δεν τόλμησε να ρωτήσει γιατί έλεγε «θα τον κάνω». Μπορεί να μην την ήθελε ο αφέντης; Μπορεί. Δεν έμοιαζε να την αγαπάει. Κάτι τη βασάνιζε. Γιατί δεν την αγαπούσε; Αφού αγαπούσε τη μάνα –το ήξερε πως την αγαπούσε, έτσι έδειχνε σαν την αγκάλιαζε, ακόμα και σαν ήταν η Ανέζα μπροστά– την ίδια γιατί ποτέ δε την είχε πάρει στην αγκαλιά του;

Σαν ήταν πιο μικρή, η Ανέζα φοβόταν στο καμαράκι που την έβαζε η μάνα να κοιμάται όταν ερχόταν ο αφέντης. Κάποτε είχε πλησιάσει σιγά στην πόρτα, θέλοντας να μπει μέσα στην κάμαρα της μάνας. Η πόρτα, όμως, ήταν μανταλωμένη – πάντα τη μαντάλωνε η μάνα, αφού τη σήκωνε από το κρεβάτι της και την πήγαινε στο δίπλα καμαράκι. Από τη χαραμάδα κατάφερε κάτι να δει. Δεν είχε προλάβει να σβήσει το καντήλι η μάνα – πάντα το έσβηνε μόλις ερχόταν ο αφέντης. Έκανε τρεις μετάνοιες και τον σταυρό της απανωτά και ύστερα έπαιρνε την Ανέζα αγκαλιά να την πάει δίπλα, όταν ήταν μικρή, ή την έστελνε μόνη της αργότερα, και ύστερα έκανε ξανά μετάνοιες, έσβηνε το καντήλι και με ένα μαντίλι σκέπαζε τα εικονίσματα. Ο αφέντης όλη αυτή την ώρα δεν έλεγε τίποτα· έπινε μόνο κρασί από το κύπελλο που μαζί με το λαγίγι είχε πάντα βαλμένο να τον περιμένει στο τραπέζι η μάνα. Σιωπηλός την παρατηρούσε ώσπου να τελειώσει με αυτά που είχε να κάνει. Με την Ανέζα δεν ασχολιόταν καθόλου. Ποιος σκοτίζεται για τα θηλυκά; Τον φοβόταν τον αφέντη. Το βλέμμα του ήταν σαν το ατσάλι της πανοπλίας του· γινόταν τρυφερό μόνο σαν κοίταγε τη μάνα. Κάποτε η Ανέζα είχε παρακαλέσει τη μάνα να μην τη διώχνει, να την κρατήσει εκεί στην κάμαρα – «δε θα κάνω θόρυβο, θα δεις, θα είμαι ήσυχη σαν ποντικάκι», είχε πει. Η μάνα είχε κουνήσει το κεφάλι αυστηρά. «Αυτά δεν είναι πράγματα να τα βλέπουν τα παιδιά... ούτε τα εικονίσματα», της είχε απαντήσει. Γι' αυτό έσβηνε το καντήλι και σκέπαζε τα εικονίσματα.

Αργότερα, πολύ αργότερα, έμαθε η Ανέζα τι ήθελε να πει η μάνα· και αυτή το ίδιο έκανε τότε που την είχε καταλάβει ο δαίμονας της σάρκας. Όταν ήταν όμως παιδί πικραινόταν που την έδιωχνε η μάνα από το κρεβάτι της· νόμιζε πως δεν την αγαπούσε, και φοβόταν τόσο...

«Θεια-Πελαγία, γιατί δε με αγαπάει ο αφέντης;» ρώτησε στο τέλος.

«Ουφ, τι ερωτήσεις είναι αυτές; Πώς σου ήρθε τώρα; Γιατί να μη σε αγαπάει, παιδί του είσαι όπως ο Τζιοβάνι, όπως ήταν και ο Ματέο και ο Στέφανος, ο Θεός να αναπαύσει τις ψυχούλες τους».

Αυτό που είχε ακούσει τους κακούργους να λένε στο νεκροταφείο τής είχε καρφωθεί για τα καλά στο μυαλό. Λες να είχαν δίκιο; Να ήταν παιδί του φονιά της μάνας της και όχι του αφέντη; Έπρεπε να μάθει.

«Θεια, μήπως δεν είναι ο αφέντης αλλά ο Φώτος ο πατέρας μου;»

«Τι λες, παιδάκι μου, πώς σου ήρθε τέτοια ιδέα;»

«Να, τον άκουσα να λέει πως ήταν άντρας της μάνας, τους βλόγησε ο παπάς... κάτι τέτοιο λέγανε και εκείνοι οι άνθρωποι στην εκκλησιά, αυτοί που θέλανε να με κλέψουν και να με πάνε σ' εκείνον».

«Ανοησίες! Και σαν τους πάντρεψε ο παπάς, τι μ' αυτό; Γυναίκα του δεν έγινε ποτέ η μάνα σου. Δεν κοιμήθηκε μαζί του».

Μπορεί να μην ήξερε τότε όλα τα μυστήρια της γέννησης των παιδιών, ήξερε όμως η Ανέζα πως τα αντρούνα κοιμούνται μαζί και κάνουν παιδιά, το ίδιο και οι αγαπητικοί, όπως ο αφέντης. Αυτός κοιμόταν με τη μάνα, και εκείνη του έκανε τα αδέρφια της και την ίδια. Επομένως, για να λέει η θεια-Πελαγία πως δεν κοιμήθηκε η μάνα με τον Φώτο, δε θα μπορούσε να είναι πατέρας της. Ησύχασε κάπως. Άλλη φορά θα τη ρώταγε τι ακριβώς είχε γίνει με τον γάμο της μάνας της με τον Φώτο. Έπρεπε να μάθει. Άρχισε όμως πολύ.

Η θεια-Πελαγία φεύγοντας τη φίλησε, τη σταύρωσε, όπως έκανε η μάνα, και της έγεννε να μπει στη σπηλιά.

Μπήκε διστακτικά. Η σπηλιά ήταν μεγάλη όσο μια εκκλησία, μόνο που δεν έμοιαζε με εκκλησία. Δεν είχε εικόνες, ούτε καντήλια. Από την οροφή κρέμονταν δεμάτια με βότανα: άλλα βότανα ξερά ήταν βαλμένα με τάξη πάνω σ' έναν μεγάλο πέτρινο πάγκο. Πιο πέρα, στο μισοσκόταδο του βάθους, διέκρινε κάποιους ακαθόριστους όγκους που της φάνηκαν στην αρχή σαν άνθρωποι, ήταν όμως πιο μεγάλοι από κάθε άνθρωπο που είχε δει. Πλησίασε με περιέργεια ανάμεικτη με φόβο. Ομοιώματα ανθρώπων από μάρμαρο αχνά χρωματισμένα την κοίταζαν με μάτια ακίνητα. Ένας έφηβος ωραίος, γυμνός, που κρατούσε στα χέρια ένα μωρό και του έδειχνε ένα τσαμπί σταφύλι, μια νέα κοπέλα με κοντό φόρεμα και τόξο, μια άλλη ντυμένη με μακρύ ρούχο που έμοιαζε να το φουσκώνει ο άνεμος, ενώ μια τρίτη πανέμορφη γυναίκα με μισογυρισμένο το ωραίο γυμνό σώμα της απειλούσε με ένα σανδάλι έναν διάβολο με τραγίσια πόδια και κέρατα που άπλωνε χέρι απάνω της. Δεν είχε ξαναδεί κάτι τέτοιο, δεν ήξερε τι ήταν αυτό που έβλεπε, και τρώμαξε. Να ήταν άνθρωποι και η μάγισσα να τους είχε μαρμαρώσει με τα μάγια της; Αυτή η τύχη περίμενε και την ίδια;

Έκανε να φύγει.

«Δεν είναι ωραία τα αγάλματά μου;»

«Αγάλματα;»

Γύρισε πίσω, από εκεί που ερχόταν η φωνή, και είδε τη μάγισσα στο βάθος.

«Δεν έχεις ξαναδεί άγαλμα; Ε βέβαια, πού να δεις...»

«Έχω δει στη φράγκικη εκκλησιά. Έχουν μια Παναγία από ξύλο χρωματιστό».

Η μάγισσα γέλασε.

«Αυτά εδώ τα έχουν φτιάξει πάνω σε μάρμαρο πριν από πολλά πολλά χρόνια σπουδαίοι τεχνίτες, δεν είναι χοντροκοπιές σαν τα φράγκικα ξόανα. Πλησίασε, και μη φοβάσαι. Δεν είναι παρά ομοιώματα θεών και θεαινών τα αγάλματά μου».

Ομοιώματα; Θεών; Τι λέει η γυναίκα!

Θυμήθηκε την Τρίτη Εντολή που της μάθαινε η μάνα: «*Ου ποιήσεις σεαυτώ ομοίωμα*». Αυτά ήταν, λοιπόν, τα ομοιώματα που απαγόρευσε ο Θεός στις εντολές που έδωσε στον Μωσλή; Γιατί όμως; Έδειχναν όμορφους ανθρώπους – όχι ανθρώπους, θεούς, είτε η γυναίκα. Αυτό είναι άλλη μια παράβαση, της Πρώτης Εντολής: «*Εγώ ειμι Κύριος ο Θεός σου, ουκ έσσονται σοι θεοί έτεροι πλην εμού*».

Οι σκέψεις ήρθαν πολύ γρήγορα στο μυαλό της.

«Τα ομοιώματα δεν απαγορεύονται; Η Τρίτη Εντολή λέει...» άρχισε με όσο θάρρος μπορούσε να μαζέψει.

Η μάγισσα την έκοψε απότομα.

«Αυτά είναι ανοησίες. Οι αρχαίοι πρόγονοί μας ήξεραν να λατρεύουν το ωραίο που υπάρχει γύρω μας. Τα αγάλματα εξυμνούν την αρμονία και την ομορφιά. Δεν είναι εικόνες αγίων που μοιάζουν να μην έχουν σώμα, ούτε είναι η όψη τους αστηρή όπως εκείνων. Δες εδώ, αυτός είναι ο Ερμής», της έδειξε τον γυμνό νεαρό με το βρέφος, «και το βρέφος είναι ο Διόνυσος, ο θεός του οίνου και της χαράς. Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν ωραίοι, αγαπούσαν την ομορφιά και το μέτρο. Δες αυτά τα αγάλματα για να καταλάβεις τι εννοώ. Βλέπεις το βλέμμα του Ερμή καθώς κοιτάζει τον μικρό Διόνυσο; Λίγο παιχιδιάρικο, λίγο περιπαικτικό, σαν να του λέει: *Το ξέρω πως θέλεις το σταφύλι, θέλεις να φτιάξεις το κρασί, το δώρο σου στους ανθρώπους, είσαι όμως μικρός ακόμα*. Πρόσεξε το σώμα του Ερμή πόσο καλοζυγισμένο, πόσο αρμονικό είναι. Κάθε μυς, κάθε οστό στη θέση του, όχι σαν τις παραμορφωμένες εικόνες των αγίων με τα αγριωπά βλέμματα που έχουν οι χριστιανοί στις εκκλησίες τους. Ο Ερμής χαμογελάει. Κοίταξέ τον και από αυτή τη γωνία, δε σου φαίνεται πως κοιτάζει κι εσένα, όχι μόνο τον μικρό Διόνυσο; Ακούμπησε το χέρι σου εδώ, να, στο πόδι του, νιώσε το. Δεν είναι σαν αληθινό πόδι ανθρώπου; Δε νιώθεις το αίμα να τρέχει στις φλέβες του;»

Η Ανέζα δεν έκανε όπως της είπε. Φοβόταν. Είπε μόνο:

«Έχει φτερά στα πόδια. Είναι άγγελος;»

«Όχι βέβαια. Είναι θεός, γιος του Δία. Έχει φτερά για να ταξιδεύει γρήγορα· και ο Διόνυσος γιος του Δία είναι κι αυτός· άρα, ο Ερμής και ο Διόνυσος είναι αδέρφια».

«Παντρεύονται και οι θεοί;» ρώτησε το κορίτσι.

«Τι θα πει παντρεύονται; Σαν τους χριστιανούς; Όχι βέβαια. Κοιμούνται με πολλές γυναίκες, και κάνουν πολλά παιδιά».

«Κοιμούνται οι θεοί με θεές;»

«Φυσικά. Αλλά και με θνητές· και όταν κάνουν παιδιά με θνητές αυτά είναι ημίθεοι, δηλαδή μισοί θεοί».

«Αφού δεν παντρεύονται, όπως λες, σε εκκλησία, τα παιδιά δεν είναι μούλοι; Κάτω που ζούσα, τα παιδιά που οι γονιοί τους δεν είχαν παντρευτεί τα έλεγαν μούλους· και αν ο πατέρας ήταν Φράγκος, γασμούλος».

«Τόσο ξέρουν οι άνθρωποι σήμερα, τόσο καταλαβαίνουν. Οι θεοί δεν παντρεύονται πάντως σε εκκλησίες. Ο γάμος είναι η ένωση του αρσενικού με το θηλυκό, και είναι πράξη ιερή, χωρίς να χρειάζεται να την ευλογήσει κανένας παπάς – αν αυτό είναι που με ρωτάς».

«Αυτή η κοπέλα με το κοντό φόρεμα ποια είναι;»

«Η Άρτεμη, η αδελφή του Απόλλωνα, του θεού του ήλιου· η θεά του κυνηγιού».

«Η γυναίκα με το μακρύ φόρεμα;»

«Η Ίσις Πελαγία, η θεά της θάλασσας».

Θυμήθηκε τα λόγια της θεια-Πελαγίας: «Ίσις Πελαγία θάλασσεσ κυβερνά, καράβια διαφεντεύει». Να πήρε άραγε από αυτή τη θεά το όνομά της η θεια-Πελαγία. Το είπε στη μάγισσα. Εκείνη κούνησε το κεφάλι.

«Ίσως. Μοιάζει να το έχει ξεχάσει όμως...»

Ήταν σκεφτική.

«Και αυτός με τα πόδια τα τραγίσια και τα κέρατα; Ο Σατανάς; Βάζει σε πειρασμό την άλλη κοπέλα; Γιατί είναι γυμνή;»

Η γυναίκα γέλασε με την καρδιά της.

«Αυτός είναι ο Μέγας Παν, ο θεός των βουνών της Αρκαδίας

και της Πελοποννήσου. Η γυναίκα είναι η παντοδύναμη Αφροδίτη. Είναι γυμνή γιατί είναι η θεά του Έρωτα. Έρωτας και φύση, το πιο ωραίο μυστήριο, δώρο των Θεών. Και εσύ, Αγνή, είσαι παιδί της αγάπης, του έρωτα. Ο έρωτας είναι το πιο ωραίο πράγμα που μας χάρισαν οι θεοί, γι' αυτό και η θεά Αφροδίτη είναι η πιο όμορφη θεά».

Η Ανέζα, όμως, ήξερε πως ο κόσμος τη φώναζε *μπάσταρδη, μούλα*. Τι έλεγε η γυναίκα; Ο έρωτας μυστήριο; Δώρο των θεών; Μα ο έρωτας είναι αμαρτία, έτσι έλεγε η μάνα. «*Αμάρτησα γιατί με λάβωσε ο έρωτας*», έτσι έλεγε στη θεια-Πελαγία. Δεν ήξερε καλά καλά τι είναι ο έρωτας, όμως τον είχε συνδυάσει με τον αφέντη και τη μάνα, *amore mio* δεν την έλεγε; «*Αμόρε*», δηλαδή «*έρωτά μου*». Τι σήμαινε πως τη λάβωσε; Δε θυμόταν να είχε καμιά πληγή η μάνα. Και γιατί έλεγε πως ο έρωτας ήταν αμαρτία; Στο κεφάλι της γύριζαν αυτές οι απορίες, την μπέρδευαν, δεν τολμούσε όμως να τις πει δυνατά, φοβόταν πως η μάγισσα θα την κοροΐδευε. Έμεινε αμήχανη να κοιτάζει μια τα αγάλματα μια τη γυναίκα, που είχε στο μεταξύ πάει σε έναν πάγκο και έψαχνε τα βότανα: άνοιξε μια κασέλα, έβγαλε κάποια άλλα από εκεί, τα έβαλε όλα σε ένα πέτρινο γουδί και άρχισε να τα κοπανάει· ύστερα, από ένα μικρό μπουκαλάκι έσταξε λίγο λίγο κάποιο υγρό. Η Ανέζα την κοίταζε χωρίς να μιλάει. Τι μαγικά να έφτιαχνε;

«Είσαι, λοιπόν, κόρη της όμορφης Ρηνούλας...»

«Την ήξερες τη μάνα μου, κυρά;»

«Πρώτα απ' όλα δε θέλω να με λες κυρά, το όνομά μου είναι Μερόπη. Έχω το όνομα μιας βασίλισσας που έζησε σ' αυτά εδώ τα μέρη τα πολύ παλιά χρόνια. Με αυτό το όνομα να με φωνάζεις. Όσο για τη μάνα σου, ναι, την ήξερα. Της είχα φτιάξει κάποτε το ωροσκόπιό της».

«Ωροσκόπιο;»

Δεν ήξερε τι ήταν αυτό. Η Μερόπη της εξήγησε.

«Μελετάς τις θέσεις των άστρων όταν γεννήθηκε κάποιος και βλέπεις τη μοίρα του. Βέβαια, της μάνας σου δεν ξέραμε

ούτε τη μέρα ούτε την ώρα που γεννήθηκε, κι έτσι έκανα άλλου είδους μαντεία».

«Και τι είδες, κυρα-Μερόπη;»

«Τι τα θέλεις... η μάνα σου γεννήθηκε σε άτυχο άστρο. Της είπα να φυλάγεται από τη θάλασσα, από εκεί θα έρθει το κακό, της είπα. Δεν το κατάλαβε. Πάει, τελείωσε τώρα».

Καιγόταν να της πει η Μερόπη περισσότερα. Γιατί να φυλάγεται από τη θάλασσα η μάνα, δεν ταξίδευε με καράβια. Η Μερόπη, όμως, άλλαξε την κουβέντα απότομα, λέγοντας πως ήταν ώρα να φάνε και μετά να βγουν για βότανα.

1453, 1999. Δύο χρονολογίες-ορόσημα. Η πρώτη σηματοδοτεί το τέλος μιας χιλιόχρονης αυτοκρατορίας, η δεύτερη το τέλος μιας χιλιετίας.

Στην Αθήνα τού σήμερα ένας δικηγόρος ακολουθεί μια μυστηριώδη καλόγρια στην πορεία της πίσω στον χρόνο και στον χώρο: στην Πελοπόννησο των Φράγκων και των Βυζαντινών Δεσποτών, στα σκαλαβοπάζαρα της Μπαρμπαριάς και στην Κωνσταντινούπολη του τέλους.

Παράλληλες ζωές και ιστορίες. Άρχοντες και τυχοδιώκτες, πειρατές και σκλάβοι, γυναίκες τρυφερές και πολεμιστές, σοφοί και ιερωμένοι, πατριώτες και προδότες. Έρωτες χωρίς αύριο. Χαμένα όνειρα και πατρίδες. Το ξύπνημα της ελληνικής συνείδησης, η πρώτη αναγέννηση στον Μυστρά και η μεταλαμπάδευση της αρχαίας σοφίας στη Δύση. Όλα μπλεγμένα και δεμένα με αόρατες κλωστές στον αργαλειό του χρόνου.

Τι είναι αυτό που συνδέει την Κλαίρη της νιότης, την Ανέζα των Φράγκων, Αγνή των Ελλήνων, με την αλλόκοτη καλόγρια που θέλει να γυρίσει τον χρόνο πίσω για να αλλάξει τον ρου της Ιστορίας; Και ο δικηγόρος; Τι θα κάνει; Θα θελήσει να γυρίσει και αυτός τον χρόνο και ν' αλλάξει κάποιες παλαιότερες αποφάσεις του ή θα επιλέξει να αφήσει τους ανέμους του χρόνου να σκορπίσουν το παρελθόν σαν φύλλα φθινοπώρου;

Ένα ιστορικό μυθιστόρημα γραμμένο με σεβασμό στην Ιστορία, που θα αγαπηθεί και θα συγκινήσει με τις αναφορές σε γνωστές και άγνωστες πτυχές της.

Εκδόσεις **ΨΥΧΟΓΙΟΣ**
www.psichogios.gr

ISBN: 978-618-01-1127-9

9 786180 111279

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 16652

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η